

О. Олесь

Драматичні
Е Т Ю Д И

~~31576/218~~
22
Коханому і найцінішому прізвішеву.
Лесеві на спогад і в умак най-
важливішого поважання.

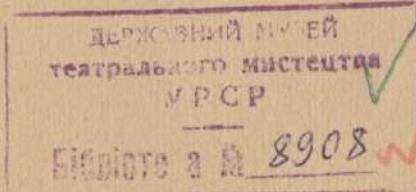
22/8/1915.

Варто Освінч

891.49-2
0-54 ge

УІ
0-53

ДРАМАТИЧНІ ЕТЮДИ ☐ ☐ ☐

Левицький

О. ОЛЕСЬ.

ЗЛОТНА НИТКА.

Київ, 1914 р.□ □ □
Друкарня □ □ □
В. П. Бондаренка та
П. Ф. Гніздовського
Софійська, 21. □ □

Три парки. — —
Жінка в чорному.
Дівчинка. — — —

М. Лисенкові.

I.

Глибокий, безмежний простір. Крізь легку блакітну хмару помітно—сидять три жіночих постаті. Жінка в чорному, в жалобі виходить з лівого боку і спиняється. На обличчі мука. Музика: пісня туги.

Жінка.

Хто мої перли,—розгублені сльози
Скрізь на великій дорозі,
Хто позбірає,
Хто поховає?
Лишенько, горенько чайці — небозії...
Сльози, як перли, горяте на морозі!

—
Ночі туманні та хмарні настануть,
Сльози мої затремтять і ростануть,
Море глибоке,—

Згинуть потоки,—
Ой, голосити на вік перестануты!

—

Крове моя, що упала на землю квітками,
Серця розбитого — криком — словами,
Впала останнїм
Болем, диханнем,
Чи ти промовиш палкими устами?

—

Душе, чий стогін, прокльони і крики
Ледви вмістили безоднї велики;
Душе! невже хоч луною
З прірви покою
Ти не озвеш ся во віки?

—

Чом як в могилу летіла,
Чом не взяла мого тїла?..

—

(Іде далі засмучена з похиленою головою).

II.

(Хмари росходяться. Три парки спокійно роблять свою роботу. Видко, як ножиції перерізають одну нитку, за нею другу... Де кілька акордів, як бурних дихань вихору).

Молода парка.

В сю мить народить ся дитина.
Дивись зоря вгорі тримтить.
Дивись зоря сюди летить!
Ясна душа ясного сина!
Радій, о земле тіш ся мати!
Скажи — що треба йому дати?

Середня і старша парки.

Кинь йому у серце слози,
Болі всі і всі жалі,
Кинь докори і погрози,
Скарги рідної землї.

—

Середня парка.

Кинь йому лісів зітханнє,
Плескіт хвиль, пісні степів,
Фарби радісні світання,
Всю красу майбутніх днів.
Простягни в повітрі руки,
Полови і позбірай

Всі живі і мертві згуки
І у серце поховай.

Молода парка.

Хай цвітуть у ньому квіти,
Хай шумлять-гудуть ліси,
Хай лунають заповіти
І великі голоси.

Середня і старша парка.

Кинь йому у серце слози,
Болі всі і всі жалі.
Кинь докори і погрози,
Скарги рідної землі.

Старша парка.

Хай жалі в вінок зівуть ся,
Хай слова в мечі скують ся...
В творчім серці вічний рух,
Дивні дива творить Дух.

—

Молода парка.

Серце йому я із згуків зіткала,
Струни із злотної мрії сплела,
Муки, як руки, на струни поклала,
Терном колючим його повила.

Музика.

(Чується перші згуки, перші акорди, перші пісні, радісні
і наївні, як ранок на світанні. Ось вони розростають ся,

сміліщають, виправляють крила і дзвенять високо над землею, як тисячі жайворонків. І всі вони — одна пісня, один гімн Великому Життю).

Молода парка.

Ой чиє се згуки льють ся!
Може жайворонки віуть ся
І, цілуючись, сміють ся.
Крила крилами черкають,
На проміннях сонця грають,
На дзвіночках пригравають...

(Шіднесли ся звуки ще вище і потонули в безмежному морі.
Тільки луна, тиха, як шелест озерних трав, доносить їх
до землі).

Чи русалки чешуть коси,
Чи з небес спадають роси,
Чи кладуть женці покоси?

(Аж ось вони вертають ся з неба і несуть на землю рідну
пісню).

Чи козацтво виступає,
Струни кобзі перебірає,
Золоті шаблі виймає.

(І як злива в засуху, була рідна пісня для землі).

—

Глянь — в долинах трави сходять,
Голівки квітки підводять,
Шум сади, ліси заводять.

—

Глянь могили задріжали,
Із могил мерці устали
Сльози, сльози! повтирали.

Хто се дивний світ дивує,
Хто се Божий світ чарує?

Стара парка.

Се кобзар співає-грає,
Сльози з серця виливає.
Сльози ті що я дала,
Сльози ті, що я зібрала,
Знову кобза віддала
І степи позаливала!

(Пісня льеться, гремить, як гірський поток, шумить, як зелений ліс, стогне, як рідна земля. І здається—нема кінця съому потоку, съому зеленому лісу, стогону і скаргам рідної землі).

Середня парка.

Нитку ріж, час не жде.
Щось уже до його йде,
Щось страшне, голодне хиже!

Стара парка (піднімає руку з ножицями, але опускає її знову).

Ні, рука моя не ріже!

Середня парка.

Нитку ріж... Труна готова.

Молода парка.

Сестро, сестро ще пів слова!
Слухай, сестро, стільки в ньому
Звуків дивних, молодих!..—
Дай потоку чарівному
До краплині вилить їх!

Середня парка.

Час не жде.
Смерть іде.

Молода парка.

Сестро! в серці бъуть ся звуки,
Рвутъ ся мов із ночи в день!..
Ой, не стерпить серце муки
І порветь ся від пісень!

(Дзвін розірваних струн і брязкіт ножиць. Обірвалась пісня, і заплакала над співцем рідна земля. Тихо і велично, як клубки кадильного диму, виривають ся з землі, пливуть і стогнуть звуки похоронного маршу).

(Умер співець, але жива його душа — пісня! I вік її — вічність. I льєть ся вона десь далеко, далеко, наче в інших світах i росказує про свого творця. I вся вона легка i чиста, як голубка біла в синім небі).

Дівчинка в білім,

На синім озері, в пустинї
Самотний лебідь білий жив.
Співав і мріяв і тужив...
О співи, співи лебедині!

Здавалось звуки всі пустинї,
Всі сльози лебідь позбірав
І з них намиста понизав...
О перли — сльози лебедині!

—
Оаза! Озеро в пустинї!
І лебединий дивний спів!
Хто воду з озера не пив?
О, сльози — співи лебедині!

• • • • •
Аж враз забились хвилі синї,
На хвилях лебідь затремтів,
В останнє крикнув занімів...
Прощайте, співи лебедині!

• • • • •
—
І тихо знов. Коли-ж в пустинї
Вітри над озером летять,
Співають хвилі і шумлять!
О, вічні співи лебедині!

(Дівчинка дивить ся кудись в далекінь, наче стежить за
льотом жайворонка, а парки сидять, прядуть і перерізують
нитки життя).

Завіса тихо-тихо спадає.

ТИХОГО ВЕЧОРА.

В і н. { Заручені.
Вона. |

Веранда.—Вечір.—Сонце погасає.

Вона. Дивно!..

І як се сталось легко і нежданно!..
Здавалось — я заснула з однією душою
І прокинулась з другою —
Ясною і спокійною, як сей вечір.
Я ніколи не думала,
Що щастє може само прийти до тебе
І припасти до твого лона,
Як повний колос до землі.
Мені здавалося, що тільки на руїнах,
Після страшних пожеж,
На віки, чи на мент єдиний
Та дивна квітка розцвітає,
Що звуться щастем.

Тече в нїй наша кров,
І квітнуть наші мрії.

В і н. Мені здається те ж
І через те не вірю я,
Що наше щастє стало...

Вона. Ні, не лякай...
Душа моя у край намучилась
І так спочинку, тиші хоче.

В і н. Я теж того хотів би,
Я теж стомився і змучив ся до краю...

(Павза).

А може так воно і буде,
Як нам хотілось би,
І як повинно бути.
Ти уяви!
Коли я прокидаюсь вранці
І починаю думати про те,
Що ось, через якийсь короткий тиждень
Ми звяжемо навік свої серця і душі.
Мені здається ся,
Що ніч страшну і довгу треба пережити,
Щоб вгледіти нарешті промінь сонця...
А ми?..
Ми навіть не страждали,
Не знали тих пекельних мук,

Що палять душу,
На шмаття серце розривають
І трують кров...
Не знали тих щасливих мук,
Що засипають квітами життя,
Рівняють гори і безодні,
Знімають крилами орла,
Співають пісню лебедину
Краси життя і смерти.
Любов — любов жорстока!
А нас вона, як мати, пригорнула,
Утерла слізоньки,
Надіями приспала.
Ще тижня не минуло,
Як ми зустріли ся з тобою —
І вже ти молода моя,
А я твій молодий.

Вона. Так... справді: ти мій молодий,
І ти для мене все!
Не будь тебе, —
Мені в житті й куточка б не знайшло ся.
Ти все для мене! все!
Моя надія...
Радість...
Спокій...

В і н. І ти дала мені
Той спокій радісний,
В якому змучений душі

Державний музичний
театрального мистецтва
УРСР

Ресурс 8 8908

Так солодко і любо спочивати.
 Ось наче довго я боровсь
 З страшною бурею на човні,
 Злітав на гори хвиль
 І падав в прірви,
 І ось,
 Коли вже сил не оставало ся боротись
 І я хотів покласти весла,
 Мій човен нагло опинивсь
 На тихих водах.
 Ітиша вод глибоко-нерухомих
 Наповнила усю мою істоту,
 Приспала кожний біль,
 Приспала кожну рану.
 Після пожеж
 Ростав, розвіявсь чорний дим
 І стало тихо і прозоро.

Вона. А скільки радости і втіхи
 Ти дав мені, мій любий!
 Тепер мені здається ся навіть дивним,
 Що я могла страждати, мучитись,
 Ночей не спати, плакати
 І проклинати себе ѹ той час,
 Коли я вгледіла сей світ...
 ...Прекрасний, добрий світ, мій любий!

(Павза).

Скажи, — я не питаю, —
 Вона була вродлива? дуже?

Він. Не так вродлива, як цікава, —
 Хоч легкодуха, як метелик.
 Ось підбіжить, всміхнеть ся, стане,
 Простягне руки і чекає...
 Не знаєш — сон се снить ся,
 Чи бачиш в очі щастє!
 Стоїш, зомлілій в раюванні...
 І нагло чуєш сміх,
 Зневажливий, глумливий, дикий...
 Куди від сорому подітись?
 ...Як задушити гнів і муку і образу?!
 Її ненавидів я, ганьбив, проклинаю
 І шов до неї і не міг не йти.
 А прийдеш: Боже мій! зраділа,
 Усіх покинула,
 Підбігла, стисла руку, сіла
 І дивить ся у саму душу,
 І ловить кожне слово.
 Тобі ніяково, а серце...
 А серце повне щастя!
 І скрикнуть хочеть ся: „Панове!
 Мої довічні друзі!“
 Чому ви так дивуєтесь?!

Та ми ж заручені,
 Заручені, їй-Богу“.
 Не крикнеш, стримаєш себе...
 А глянеш — вже її немає,
 Вона давно в гурті з другими
 Сміється весело
 І голосно питает:
 „Чи з вас ніхто, дівчата,

Не хоче вийти заміж ?!
 У мене єсть один знайомий,
 Вродливий, гарний, молодий,
 Але йому в коханні не щастить, тай годі !
 А одружитись хоче надзвичайно !“
 Жартує й дивить ся в твій бік.

Вона. І ти у друге міг іти до неї?

Він. Все міг, тільки не міг не йти,
 Не бачити її, не чути...

(Павза).

Колись до дому я вертався з нею лісом;
 Був тихий літній вечір.
 Весь ліс тонув в червонім морі сонця
 І, стомлений, боровсь з дрімотою і засипав,
 Щоб знов прокинутись і зашуміти.
 Ми тихо йшли і мало говорили:
 Вона була немов засмучена,
 Я я ішов і прислухав ся
 До ніжних струн, що навколо бреніли:
 В, траві в мені, над лісом.
 Я навіть непомітив,
 Як вечір засмутивсь,
 За хмари сонце закотилося
 І загремів над нами грім.
 Він прогремів и стало знову тихо.
 Так тихо, як в могилі...

І нагло бачимо — як падає сухе,
 Столітнє дерево...
 Ти коли — небудь бачила
 Як жалібно дерева умірають ?
 Мені зробилось страшно.
 Я міцно стис її руку
 І щось в мені забилось, застогнало.
 Я думав:

Так мине ще рік, другий,
 Я може день, хвилина
 І я впаду, як се зотліле дерево
 І враз зо мною
 Завалить ся блакітне небо,
 Одірвуть ся з повітря зорі,
 Погасне сонце,
 І все зіллеть ся з мороком на віки.
 Полив ся дощ. Беру її за руку,
 Ховаемось під дубом.
 Я несвідомо хилю її до себе.
 Хвилину в нерухомості стою
 І починаю цілувати.
 Цілу сотні, тисячі разів
 І шепочу якісь слова
 Шалені, божевільні.
 Десять надо мною блискавка і грім,
 Я я стою!
 Мені здається ся, що хтось, з привітом на устах,
 Летить, — гремить на дикому коні
 І креше іскри.
 Мені здається ся,

Що діти грають ся на вулиці
 І ляскавуть в повітрі батіжками.
 Прекрасно — в ті хвилини,
 Коли стойш царем землі і неба
 І не скоряєш ся нікому —
 Навіть смерти! Вона тебе
 Смертельно може вразити,
 Але перемогти — не зможе!

Вона. Вона тебе в той вечір цілуvala?!

Він. Я ціluвав її і шепотів якісь слова
 І говорив їй доти,
 Яж доки не почув:
 „Здається ся вже дощу немас
 І можна йти до дому“.
 Так відповіла вона
 На тисячі вогняних слів.
 Відповіла
 І, обережно крадучись,
 Пішла по стежці лісом.
 А вранці бачив я її
 В садку на лаві;
 Якийсь поет, чи скульптор
 Тримав її за руку
 І монограму власну вилікав;
 І я її з душі своєї вирвав
 І кинув псам,
 Так, псам! собакам!

Вона. Мій друже! Заспокой ся!
 Навіщо згадувати те,
 Що вже пройшло й минуло.
 Навіщо рани ворушити...
 Коли б вона була другою,
 Лежала б може я в труні, в могилі...
 Минулого
 Не варто згадувати ніколи...

Він. А ти забула вже минуле?

Вона. Я не хотіла б згадувати
 Його ніколи.

Він. І згадуєш?

Вона. Я мимоволі згадую,
 І коли згадаю,
 У мене знов щеміти серце починає.
 Ні, годі. годі!
 Давай помріємо про краще,
 Що нас чекає в будучині.
 Мені так хороше з тобою,
 Так хороше!

Він. О, ластівко моя!
 Ти змучилася, зтомилася;
 Ну, почекай хвилину,
 А там — і відпочинок...

Ось через тиждень
 Ми будем там,
 Де вічно грає море,
 Де оповиті хмарами
 В небесній тиші сплять
 Зеленосизі гори,
 Де осипають цвіт гранати...
 Палкий, червоний цвіт!..
 Де вся земля прекрасна
 Здається казкою і сном.

Вона. Ніколи я не бачила ні гір, ні моря,
 Я виростала в степу.
 Мені здавалося,
 Що я й умру у ньому,
 Мені здавалося,
 Що я уже умерла.
 Так говорив і він.....

Він. Ти часто з ним стрівалась?

Вона. Він приїздив сюди що року
 І жив тут ціле літо,
 Але ми з кожним роком
 Все рідше й рідше бачилися...
 Торік я тільки раз
 З ним стрілася випадково.
 О, скільки винесла я мук, —
 Але вони ніщо були для його...
 За день перед його від'їздом

Ми стріли ся над кручю за містом.
 Угледівші мене,
 Він голову схилив,
 Постояв, повернув
 І зник, ростав в тумані,
 А я стояла довго, довго
 Дивилася в яр і думала,
 І бачила в яру, на дні
 Якусь щасливу дівчину...
 В глибокім сні вона лежала
 Спокійна і байдужа.

(Павза).

О, скільки винесла я мук!
 Бувало, я хожу і жду,
 Що ось він прийде,
 Або пришле листа ким-небудь —
 Ні, даремно!
 Уже погасли скрізь огні,
 Поклались люде спати,
 А я хожу і жду.
 Пригадую...
 Колись, напів жартуючи, сказав він:
 „Давай умовимось
 І раз на завжди:
 Як ти вночі почуєш звуки флейти
 Знай:
 Я хочу бачити тебе і жду.
 У літню тиху ніч,
 Коли весь світ засне,

Далеко чути звуки флейти“
І от,
Коли я часом виплачу всі слози
І роздягнусь, щоб вже лягти на ліжко,
І ляжу і забудусь,
В ту саму мить, не мов ві сні,
Поллють ся звуки, наче хвилі...

(В сей час доносять ся звуки флейти).

Вона. Тихше...
Чуєш... чуєш...

ЗАВІСА.

ОСІНЬ.

Пан. — — —

Панночка. -

Сторожиха.

Велика, майже порожня кімната. Комінок. Ліжко. Осіння ніч. Завиране сердитого вітру. Біля вікон хитають ся сосни, мов припадають до їх.

Сторожиха. Здивували ви мене, панночко, здивували. Я ніколи не сподівалась що ви приїдете в сей ліс в таку глибоку осінь. Ви ніколи не приїздили так пізно... Дерева давно уже розгубили останнє листе і стоят холодні і мертві.

Одні сосни зеленіють, як зеленіли завжди, і журно хитають своїми головами. Ой, як не хитатись їм, як не жури-тись, коли вони стільки нажились, стільки всього набачились. Умерти-б — смерть не приходить! Ще, мабуть ми довго житимемо, старі сосни, і хитатимемо своїми старими головами. (*Витте вітру*). Чуєте як виє, чуєте як сердить ся! Знову повернув ся сюди той проклятий вітер, що прилітає завжди в осені і починає битись у вікна і вити, як голодний звір. (*До вітру*). У, скажений! Як ти обрид мені своїм скігленнем! Ну,

чого тобі треба від мене? Змерз? Холодно? Не пущу в хату!.

Він завжди вис, коли тяжко буває у мене на души, він завжди віщує щось недобре. В ночі колись осе завив, а вранці я пішла і угляділа, що хтось зрубав молоду березу. (До *вітру*). Ну, замовкни-ж, крук! Годі крякати.

Панночка наша приїхала! Прилетіла наша пташечка-щебетушечка! Заспівай, загуди їй весело, весело, щоб розбіглись хмари на її личенку, щоб красним сонечком воно усміхнулося.

Охо-хо-хо! і як се ви завітали в таку глибоку осінь?

Панночка. Завітала, няню... Скутила за лісом. Свіжим повітrem захотілось подихати. (Павза). Няню! Слухайте, няню. Коли-б приїхав той пан, що приїздив сюди літом... З рушницею, памятаєте?

Сторожиха. А! згадую, згадую.

Панночка. Коли-б він приїхав, і став питати мене, скажіть йому, що мене немає і в осені не було тут, що наїйті покої замкнені і забиті. У вас брама зчинена?

Сторожиха. А як же — на защіпці.

Панночка. Ніхто не повинен знати, що я тут. Ніхто... (Павза).

Сторожиха. А я вийшла, хотіла вітер одвернути, тай не встигла: ви приїхали... Тепер витиме, спати вам не даватиме... О, що для нього брами, баркани? Коли йому треба, він перелетить через гори, через море.

Панночка. Ніхто не повинен знати, що я тут.

Сторожиха. Змарніло твоє личен'ко, очі позападали.

Панночка. Я цілу ніч їхала, не спала... Ось, няню, ляжу, засну — і все буде гаразд.

Сторожиха. Ох, панночко, тут не заснете! Тут прилітить вітер і почне битись об вікна і вити, як голодний звір. Від нього не сковаєш ся, він знайде під землею і пролізе в саму душу.

Панночка. Годі, годі, няню! Я стомилась і хочу відпочити. (Не лякайте мене: мені і так стало страшно!... Ух, холодно! підкладіть дров у комінок.

Сторож. Не топить ся, того й холодно... (*підкладає дрова*).

Панночка. Наче хтось увійшов в сіни. Няню! Ніхто не йде?..

Сторож. Хто може прийти в таку ніч, в таку негоду... А як іде, то приде.

(Чути витте *вітру*. Хтось наче стукнув).

Панночка. Хто там?!

Сторож. О, знову завив і ударив в двері... Лютує проклятий!

(Роскривають ся двері і входить той пан, що приїздив літом).

Панночка. Ах! (Закриває обличчє руками і падає головою на коліна).

Сторож. Про вовка промовка... про вітер говорили, аж ось і... пан...

Пан (роблено весело). Не ждали, бабусю?

Сторож. Ждали! бачите — як зраділи... (вийшла).

Пан (підходить близче до паночки). Приїхав... не міг... (павза). Гори розбив би, море переплив би!..

Панночка. Ідти... Ідти...

Пан. Звідси, з лісу немає дороги... Ніч всі дороги сковала.

Панночка. Ах!.. ідти...

Пан. Тільки мертвого можуть винести мене з цієї кімнати... Тільки мертвого... (падає до неї на коліна).

Панночка. Ах, Боже... Чого вам хочеться від мене?—мук моїх...

Пан. Тільки бачити тебе, чути твій голос...

Панночка. Я-ж просила вас забути про мене, забути навіть, що я істную.

Пан. Вирви серце, память—забуду.

Панночка (дивить ся на його). Ну, чого ви хочете?

Пан. Тільки бачити тебе, чути твій голос.

Панночка. На що! на що се все,—коли між нами— безодня.

Пан. Я люблю тебе.

Панночка. Ти любиш і другу... Ви любите і другу... Чужого я не хочу брати... не можу... Так я сказала вам, кажу і буду казати.

Пан. Я люблю тебе.

Панночка. Не муч. Хіба не досить...

Пан. Я мучусь подвійно.

Сторожка (входить). Горить? Ще не погасло? (кладе принесені дрова). А вітер наче ушух. Тихо стало. Мабуть

прислухається до чогось. Прислухається, наслухається, а потім знову зірветься як з цепу і почне бігати круг хати і плигати до вікон. (Дивить ся на пана). Пане! Панночка тільки що пріхали, стомились. Я на тій половині постелю вам. Час спати. От вам нічого, а у паночки очі позападали... Ох, коли-б стара пані встали, було-б нам усім, а мені найбільше, старій та дурній. Не встануть пані... Спочивають, а я і досі хожу тут у лісі, та слухаю вітрові співи. Не наслухала ся за життя, не наспівала ся. В ту ніч, як умерли пані, він зірвав половину даху.

Пан. Тепер скрізь і осінь і вітер, бабусю!

Сторож. Скрізь, скрізь, пане... То ходімте—я постелю вам, але що послати? Все позабірали в місто... Вибачте: вже-як прийде ся...

Пан. Ми ще посидимо. Нам про де що треба перебалакати... я хочу купити се місце!

Сторож. А мене вигнати у ліс?! Раніше, ніж я умру, ніхто не купить цієї хати. Тут... нечиста сила живе! Що но-чи стукає палицею. Ха-ха-ха! налякала? Не бійтесь, пане, нечиста сила хоч і є, а мене боїться ся. Таке слово знаю. Скажу і сchezне! А ви, пане, і не думали?

Пан. Що?.. Я не чув, про що ви говорили.

Сторож. Так, так! Ви себе слухали. Кожний слухає тільки самого себе, а до другого і діла не має. Я питаю, що послати? Подушки немає.

Пан. Не турбуйтесь. Я прийду і ляжу так, на руці.

Сторожиха. Як — на руці? Ні, на руці я заснути не дозволю. Раз влітку я лягла на ганку біля цього вікна і заснула. Мене обпоїли квітки. А коли я встала і глянула,

якийсь пан спав на руці. Будити було вже пізно: пан так солодко спав. Не послала ліжка, не поклала панови подушки—і він мусів заснути на руці.

Пан (*штучно*). Що-ж по козацьки? Козаки клали під голови навіть камені...

Сторожиха (*перебиває*). А не теплу руку... Козаки!.. а той пан був поважний чоловік, звиклий до подушки (*павза*). Вранці я потоптала всі квітки і вже ніколи не спала.

Пан (*з сарказмом*). Вартували!?

Сторожиха. Вартувала! Вартувала спокій своєї паночки. Прислухалась до ночі, одвертала вітер, зачиняла на на ніч пса, щоб не збудив її. В коморі хоч і бреше...

Панночка. Няню! Ідіть, собі! годі, годі.

Сторожиха. Слухаю, панночко, (*пішла*).

Пан. Відьма яксь!

Панночка. Я люблю її.

Пан. За що...

Панночка. Що мене любить.

Пан. Чому-ж не всіх,—хто тебе любить.

Панночка. Знову жарти! Весело?!

Пан. Весело... (*павза*). Ах, иноді тільки в жартах і можна сказати правду (*павза*). На що написала їй листа?..

Панночка. Довше мучитись не могла. Красти щастя, красти крихти його я більше не могла.

Пан. З щастем так легко не розлучають ся...

Панночка. Не муч! (*павза*) Я твого щастя хотіла.

Пан. Так... Ти хотіла відродити душу! Засвітить пере-

до мною новий світ, взяти мене з дороги Смерти і повести на дорогу Життя?! Очі мої одірвати від Минулого і прикувати до Будучого?.. Ти сього щастя хотіла?!

Панночка. Ти його не хотів.

Пан. Коли-б я не хотів, не був би тут...

Панночка. Коли-б хотів, не було-б сьогодня.

Пан. Я хотів, але не вірив...

Панночка. І сам убив мене, мою віру... Мертві убивають живих.

Пан. Ти казала — життє сильнійше смерти... І я хотів тобі повірити...

Панночка. Так, життє сильніше смерти, але для сильних. Ти не сильний.

Пан. Чого-ж ти уникаєш боротись зо мною?

Панночка. Ти можеш перемогти багатьох, але не себе. І тому я...

Пан. І тому ти пішла від мене?.. Так я не піду від тебе! Де-б ти не була, куди-б ти не сковалась, я найду, я відшукаю тебе. Ти все для мене. Все. Половина світу! Хто сміє одняти тебе у моїх очей, у моєї думки, серця?

Панночка. Як я ждала сіх слів від тебе ранійше, і як пізно їх почула.

Пан. Ні ні, ти моя! Тисячу раз моя, ти не підеш від мене.

Панночка. Згадай ту, якої ти не покинеш.

Пан. Зараз весь світ зник... І на сім світі не має нікого і нічого крім тебе однієї.

36 —

Сторожиха. (вийшла). Панночко! Я хочу спитати вас...

Пан. Ну, питайте, що там?

Сторожиха. Я хотіла спитати—чи не знаєте—чий се перстень?! (Показує перстень).

Панночка... Не знаю...

Сторожиха. (до пана). Може ви знаєте?.. чоловічий наче, чоловічий.. Хтось умивав ся і забув... Ще влітку... А я прибірала, дивлюсь—щось сяє. Думала—шматочок скла, аж перстень... Перстені! Загубив хтось свого перстня... Мабуть хтось жонатий, або заручений (павза). Ви не знаєте, пане?

Пан. Не знаю.

Сторожиха. Се—пана перстені! (Хапає його за руку і надіває). Ха-ха-ха! вгадала?! (Сміється).

Пан. Ти збожеволіла?.. (знимає перстня і кидає на стіл).

Сторожиха. А я думала, що пан не жонатий — ха-ха-ха! Вибачте, пане, коли не так постелю, як стелять вам дома. (Пішла).

Панночка. Де вона взяла його?!

Пан. Ще влітку у мене його не стало... Украла!

Панночка. Бідна няня... (павза). Коли-ж скінчать ся муки?

Пан. Ніколи.

Панночка. Любиш?

Пан. Люблю, люблю, люблю.

Панночка. Іди... засни.

Пан. Я одішлю коний! Ждуть мене.

Панночка (злякано). Ні защо! Їдь зараз!

Пан. Я не поїду.

Панночка. Тоді я поїду на твоїх конях.

Пан. За мною?

Панночка. Ні, одна!

Пан. Ніхто не поїде. Ні! (швидко виходить. Панночка схильована, вона не знає що робити. Рушили коні, зазвініли дзвінки, і поволі стихли. Пан вертався в хату).

Панночка. Що ти зробив? Верни, як можеш.

Пан. Коні уже далеко... (Павза).

Панночка. На що мучиш... на що мучиш... сил немає...

Сторожиха (входить). Коні... поїхали?! (павза). Постіль готова..

Панночка. Гаразд, няню. Пан зараз прийде. (Сторожиха виходить) (до пана). Іди... засни.

Пан. Ти стомилася?..

Панночка. Так, стомилася...

Пан. Ти не відійдеш, ти любиш...

Панночка. Іди, не муч, іди.

Пан. Ти дорожче щастя, життя! Тепер я тільки зрозумів.

(Ділує руку, бере свічку і виходить).

(Панночка хотіла роздягтись, але не роздяглась, переставила свічку, підійшла до вікон, попробувала — чи міцно зачинені. Погасила свічку. Із вікон полилося місячне срібно-синє сяйво, із погасаючого комінка — червоне.

Хтось підійшов до вікна і заглянув в хату: видко голову

Сторожихи.

Тиша. Десь стукнуло. Відчиняють ся двері і входить Пан. Довго стоїт в нерухомості і нарешті йде до ліжка. За ним, як тінь, з піднятою рукою, з ноожем в руці, крадеться Сторожиха. І чим близчче він до ліжка, тим близчче до його Сторожиха. Погасло в комінку. Стало темно. Пан наблизився до ліжка).

Панночка. Ай, ай, ай! Няню! няню, няню!

Сторожиха. (Одчиняє двері і зі свічкою в руках входить в кімнату).

Сторожиха. Що сталося? Панночко! Що таке?

Панночка. Няню! Страшний сон... Страшний сон приснився... Наче пан...

Сторожиха. Пан?! Пан... спить... Він не швидко прокинеться.

Панночка. Що?! Няню?! (З жахом дивиться на неї).

Сторожиха. (Мовчить, схиливши голову).

(Завіса).

ПО ДОРОЗІ В КАЗКУ.

Він.

Юрба (*Старі, молоді; чоловіки, жінки, діти*).

Дівчина.

I КАРТИНА.

Ліс. Ніч. Люде. Сплять, збирають ся спати. Убрання не мають ознак нації й часу.

Окремі голоси з юрби:

— Сьогодні тепло так, що можна не вкриватись.
— Гляди, щоб вранці бігать не прийшлося та грітись.
— А так! Мороз одурювати уміє... Сховаеть ся на мить, усі роздягнуть ся, зрадіють, а він на тебе—стриб! Почав кусати і кров морозити в жилах.

— Ет! що мороз?.. В кожух сховай ся, та й сиди, а от—од голоду сховай ся!..

— Останній хліб ми доїдаем... Що далі будемо робити?!

Хлопчик. Я їсти хочу вже й тепер.

— Ми помремо всі з голоду...

— Не бійсь! До смерти ще далеко!...

— А знаєте, я чув, що можна жити любісінько травою

і старости діждатись. Адже-ж он живить ся травою буйвіл, кінь, коза. Коли ми хліб увесь зімо, гайдя усі на пашу!

— Ну, ти не смійсь! Паси ся сам, коли не маєш чим трави наскубти... а нам Бог дав крім рота—руки.

— Чого ви завелись?! Скажіть ви краще—хіба трава людині не завадить?

— Дарма! Привикнути до всього можна.

— А вже-ж! Як звикне—буде жити...

— Ми нá-зіму нагорнем гори сїна!

— Що? Й зімувати тут? Та ми померзнемо...

— Хати збудуєм.

— А чим палити?

— Навколо—лїс! Палити є чим.

— Я не про те кажу,—вогню ми де дістанем? Коли-б огонь в нас був, ми-б, може, й стежки не згубили...

— У лїсі живемо, у лїсі й заблудились.

— Ішли вночі.

— В сїм лїсі завжди ніч,—вночі і вдень.

Він. Ні, ні! В сїм лїсі жить не можна. Дорогу треба нам шукати!

(Сміх).

— Еге, піди та пошукай! Шукали ми доволі... аж ноги покололи...

— Я щоку розірвав.

— Я око виколов.

— А в мене брата задавив ведмідь.

— Піди та пошукай ведмедя.

— Спитай у його. Може, знає він, де простяглась дорога...

— Куди йому питати ведмедя? Він барсука злякав ся вчора.

(Сміх).

Він. Я не злякавсь! Мені здалось, що вовк ворушить ся в кущах...

— Так ти-б його за хвіст! Зідрав би з його шкуру, от і було-б прикритись чим... А то поглянь, яка сорочка на тобі. Уся в дірках... Того тебе і дівчина не любить.

Дівчина. Се я?! Так він же ще малий! Йому про се й гадати рано.

— І досі він за „мамою“ сумує... Я чув, як раз вночі він кликав: „Мамо, мамо“!

(Сміх).

— Ну, От! от, змалились! Чого сміяти ся і що ви смішного в словах його знайшли? Коли-б піти та пошукать, то, може-б, і знайшлася дорога. Вона-ж десь єсть, напевно.

— Дивись, який знайшов ся оборонець! Ти свині з ним, бува, не пас?

— Се з тим, що барсука злякав ся?! У його батька не було свиней... У його батько був кобзар.

— Так він водив за руку батька?

(Сміх).

Він. Смійтесь! Ваш сміх мене минає.

(Лягають останні. Дівчина підходить до нього й кладе йому на плече руку).

Дівч. Мені тебе зробилось жалко... Я знаю, в тебе серце добре, як в дитини.

Він. Жалко! Правда: дітей жаліти тільки можна.

Дівч. Я іншого люблю. Мій молодий на цілій хутор швець. Усі до його йдуть. Поглянь, які мені він чоботи пошив! У інших вже давно побилися в дорозі, а в мене ще міцні, немов з колодки вчора зняті. А ти? Ти-б що мені зробив? Ти так, як вітер! Сьогодні тут, а завтра там. Всі люди на роботі, а ти сидиш собі та граєш у сопілку. Не правду я кажу?! Не сердь ся...

Він. Так, так... боротись я не вмію і не дало житє мені у руки зброй... Я слабкий... Ах, я найслабший від усіх...

Дівч. Ти плачеш? Годі!.. Ну, дай, маленький мій, я слізоньки утру... Ну, веселійший став? Ну, заспокой ся,—не всім орлами бути!

Він. Орлами бути? Сидіти з швайкою і шкуру колупати—невже се єсть літтаннє по-під небом?

Дівч. Він не літає, він латає,—роботою він дужий...

Він. Кому потрібно те, що він там щось латає?!

Дівч. Тому, для кого він латає.

Він. А той—кому потрібен? Гробакам?.. Орел! Орли літають над землею, орли з-під хмар клекочуть і наче дзвоном-клекотом до себе кличуть. Одних з землі здіймають, другим запалюють серця, на третіх жах наводять!.. Твій швець не був ніколи в небі, твій швець нікого не здіймав з землі угору, нікого і не кликав...

Дівч. На віщо кликати йому, коли до його йдуть самі у хату люде?

Він. Про лет у небі я кажу. У хаті-ж ніде й крил розправить.

Дівч. Зате сидіти є де. Тепло. Тихо. Грому там не гремлять і блискавки не палять.

Він. Я не боюсь небес! Мої відкриті груди!

Дівч. За те землі боїш ся. Тебе,—пригадуєш,—за щось ударив хлопець; ударив раз, другий, а ти замість того, щоб тут його схопити, стоїш собі та червонієш... А далі сльози—брізы! Кап, кап... До тину ти припав і плачеш...

(Тиша).

Він. Ет! Коли-б могла ти глянути в душу... Яке там пекло!.. А скільки всі отсі, що завжди сплять, накидали каміння в ней!.. О, чом я не такий міцний душою, як вони?! У їх душа, як кремінь: беш крицею по ній, а з неї іскри ллють ся. Ім очі завяжи на цілій рік, вони мовчатимуть, аби їм хліб було дістати можна вільною рукою. Удар їх батогом, вони не закричат від гніву. У очі плюнь і дай їм шеляг, вони тобі устами припадуть до рук... Вони міцні, душа їх—кремінь, а я слабкий. Мене стрілою ранить навіть погляд злий...

Дівч. Ну, що-ж?—Терпи! Не всім же бути міцними: есть камінь, есть—вода.

Він. Так... есть камінь, есть—вода... (Дивить ся на їх). І справді всі, як камені лежать. Не дивить ся їм грізно в очі „завтра“. Наїльсь хліба,—ну, і досить. А завтра кору гризти, а там траву...

Дівч. Я спати йду... (Іде й зникає в пітьмі).

Хтось (підводить ся). Лягай лишењ і ти, а то ти спати заважаєш. У-день сміють ся з тебе, то ти мовчиш, а у-ночі, як всі заснуть,—своя для тебе воля. Лягай! Ми знаємо і так, що в тебе без кісток язик.

Він. Я спати не піду, не ляжу. Вже світає...

Хтось ще (прокидається). А що таке? Ти й досі не лягав?

I. Балакав з дівкою... Я чув усю розмову... Я чув, про що—ха, ха,—орел наш клекотав! Ти знаєш, він орлом називав ся дівці? Твій молодий, мовляє, що?—швець! А я—орел крилатий.

II. Та ну? Ха, ха! Коли ми встанем ранком, я роскажу тобі про його матір. Вона й зімою ходила боса...

I. Тому то він,—ха, ха,—не любить так шевців!

Він (*рушає*).

— Куди се ти ідеш?

Він (*суворо*). Іду шукати дорогу.

(*Сміють ся*).

— От, дурень! Гляди, там ще ведмідь тебе піймає!..

— Та він злякав ся-ж барсука! Він вернеться через хвилину.

Він. Ні, не вернусь!

(*Де-хто прокидаеть ся*).

— Про що говорите? Що стало ся вночі?

— Та ось іде шукати дорогу.

— Від розуму не піде.

— Та що вам? Хай іде! Наколить ногу на колючку, прискочить зайцем, дітям на утіху.

Він. Я, не знайшовши, не вернусь. Знайти я мушу. Душа болить. Я більше тут не можу жити. Тут можна одурітъ!

— Ти йдеш? Ти справді йдеш?

— Лягав би та заснув, а то всю ніч не спав, з дівчатами балакав.

— Ні, справді ти ідеш? Кажу-ж, наколеш ноги.

(*Він пішов ліворуч і зник. Хвилину чути тріск і шелест*).

— Що, він пішов? Я думав, він жартує. Ще пропаде!.. Я-гов! Вернись! (*Пішов за ним*).

(*Людей прокидаеть ся ще більше; де-які сідають, де-які встають*).

— Пішов?

— Хіба пішов?

— А то-ж!

— На віщо-ж ви пустили?

— А як же ти не пустиш?

(*Тиша*).

— Ще... згине!

— А шкода: нікому зла він не робив.

— Всі молоді—гарячі. І я колись хотів іти шукати дорогу.

Уже і чоботи озув.

— Чому-ж ти не пішов?

— Та так зробило ся сразу страшно.

Хтось (*вертається з лісу*). Я не догнав його: гілля прокляте не пустило. Коли-б було виднійш, кривавий слід мене-б довів до нього. Десь пахла кров, а де — не зміг я розібрести.

— Чого-б ти не схочів! Як би було тут видко.

— На що-б тоді й шукать дорогу?

— На що?! Щоб вийти з лісу.

(*Тиша*).

— А десь тропа тут певно єсть! Не може бути, щоб люде тут ніколи не блукали. В такому лісі всяк заблудити!

— Звичайно, тут не диво заблудити...

(*Тиша*).

— А що, як він дорогу знайде?

48 —

— Ти думаєш? — Ха, ха! Той дурень?..

— Чого він дурень?! Не був він зроду дурнем.

— Ну, не кажи сього! Він з посміху ніколи не виходив.

— Багато треба людям, щоб сміялись! Піти не так, як ходять люди, або зробить не так, як роблять всі—то й осміять тебе готові!

— А звісно: люде— людьми.

— Мені здається ся, найде він дорогу.

— Чого тобі здається ся?.. Ходили-ж і без його.

— Мені здається ся, він ніколи-б не пішов, коли-б не знов, що тут десь близько стежка. Мені здається ся, він її шукав давно вже і знайшов.

Дівч. Коли-б на землю він дививсь, то, може-б, і знайшов, а то він дивить ся угору. Збирається усе летіти.

— Я крил не має.

— Малого й не стає... от, шкода!

— Малого?! Ха, ха, ха!..

(Тиша).

— Подумаєш! І не злякавсь піти у нетри.

— Божусь, що він стоїть десь за кущем і нашу всю розмову слуха.

— Звичайно, в ліс злякається ся піти. Злякав ся-ж вчора, кажуть, барсука?

(Сміх).

— Чи найде він дорогу, чи ні, а тут не можна довше жити.

— Ого, подумаєш, який знайшов ся пан! Молив би Господа, що Він створив тебе людиною і ти сидиш між нами, а не вартуеш пском майно, або що.

— Я вартував не раз у пана. Собака спав, а я ходив і прислухався. А се... жите хіба? Хіба я про таке жите ранійше mrіav?

— Хо, хо! Чого ти в дідька забажав!

Дитячий голос I. I я про інше mrіav.

Дитячий голос II: I я.

— I я.

Грубі голоси:

— Се не жите — проклятте.

— Тюрма якась!

— Печера.

(Чути далекий голос в лісі).

— Що се кричить?

— Де? (Підвівши руку, до інших): А стійте... тихше...

Я не чую...

— Та се тобі почулося.

— I я мов чув.

(Чути крик знову).

— Се він кричить! Й-Богу, він.

— Він нас знайти не може.

— А, може, він попався ведмедю в лапи та кричить— рятуйте.

(Знову голос).

— Він нас шукає... А-гов! Гу-гу!

— Гу, гу!

Голоси: Гу, гу! Гу, гу!

— Ми тута!

— Ми ось-де!

— Ага, зайшов? І сам тепер не радий!
 — Ого, ого!
 — Іди сюди!
 — Піти-б йому на зустріч: піймав він, може, що... не донесе, не вдержить.

— Ходімо ближче.
 — От ще—іти! Його ніхто не посылав,—хай сам же і шукає.

(Голос близьче): А де ви? Де ви? Сюди, сюди до мене!

— До його—чуєте? Він кличе нас. І як його вовки не зіли?

— І не злякався! Відважний!
 — Він, може, порося піймав та рота затулів йому, щоб свині не почули. Піду йому на зустріч: цікаво дуже глянути.

Він (вривається в гурт). Брати мої! Вставайте!

— А що таке?
 — Що стало ся?—кажи мерщій.

Він. Вставайте всі! Ні, всі вставайте!

— Та ти кажи: ми й лежачи почуєм.
 — Занадто ти ще молодий, щоб нам, старим, вставати.

Він. Не стану я казати, поки не встануть всі, — не стану!

— Дивись, який гарячий! Божевільний!
 — Давайте встанем. Га? Давайте?
 — Дovedеть ся...

— А що-ж? Хіба нам важко?
 (Встають).

Він. Брати мої! Я радість вам приніс велику. Я радість вам приніс! Сам Бог навів неме, брати мої, на стежку.

Голоси: На що? На стежку?! Не може бути! Ми скрізь тут навколошки шукали, ми всі шукали й не знайшли. Хто з нас шукав?

— Ось я шукав.
 — І я.
 — І я шукав.

— Та ти-ж далеко не ходив,—за кущ пішов, постояв, а зараз каже, що шукав.

— Та ти, коли на те уже пішло, і ти далеко не ходив. Ти навіть під кущем заснув!

Він. Брати мої,—тропа!

— Яка тропа? Тобі приснилось, може?
 — На що даремно нас підвів з землі? Я встав,—мовляв, якесь там диво сталося: кілком убили звіря, або козу піймали у тенета.

— І я чекав якогось дива...
 — І я чекав.

Він. Брати мої,—тропа! З цього страшного лісу, де вічна ніч стоїть, вона веде у день рожевий, вона веде до сонця! Брати мої, до сонця!

— Сусіде, ти бачив сонце?
 — Ні, але мені казали, що сонце єсть.
 — А я в-ві сні його колись углядів,—сяє!

— Я я раз зліз на дерево високе, а вітер як хитне гілля дерев, мені у очі так і вдарив промінь. Я-б, може, і осліп, так баба чимсь мені присипала обидва ока і все пройшло.

Він. Що кажеш ти? Я бачив сонце і дививсь на його. Очам воно дає єдину втіху. Ходімо-ж ми на зустріч джерелу утіхи!

— Ти сам іди, а ми і тут свій вік як небудь доживем.

— На те живем, щоб вік дожити.

— До сонця кличеш ти,—для нас дорога се далека, а от як з лісу вийдеш ти і день ясний угледиш, вернись до нас та й нам роскажеш. А то ми чуєм: день, та день, а де він—нам ніхто не скаже.

Він. Брати мої! Зоря зійшла над нами!

— Яка зоря? Він божевільний зовсім!

(Дивлять ся вгору).

— Ніякої зорі.

— І я не бачу.

— І я.

— І я.

Він. Заблісла нам мета в тумані. З метою жить не те, що без мети. Мета зніма з плечей вагу велику і крила нам легкі дає. Сліпі з метою йдуть, як зрячі.

— Постійтє: що се він усе говорить? Тут є старші від його.

Молоді голоси: Нехай! Нехай! Слова його, як струмень ллють ся.

— Вони дають якусь надію.

— Вони на серце падають.

— Вони здіймають гніт з душі: мені немов би легше стало.

— І мені.

— І мені.

Він. І я вас поведу до світлої мети: тропа веде до неї. Що тут тропа лежить, про се я знов ще змалку. Мені казав один мандрівець, що той, хто в-перше йшов по ній, щоб не згубить її, ішов і сіяв мак червоний! І я дві квітки сам знайшов.

— Знайшов?! А ну, квітки нам покажи.

— Про мак давно ми чули.

— Ти-б нам квітки приніс та показав, щоб ми могли пойняти віри.

— Про мак, звичайно, всі ми чули.

— То та тропа хіба лежить в долині? Вона по горах веться?

— То, може, ся тропа й на гори вийде.

— А, може, й так.

— Ти мак нам покажи.

— Еге, ти мак нам покажи!

Він. Ось мак! Ось мак! Я заховав його на грудях.

(Виймає дві квітки маку).

— Дивіть ся: мак! Й-Богу, мак...

— Справді, мак?

(Всі оточують його).

— Або я сплю, або квітки я бачу.

— А дайте: гляну я.

— Постій! Не всім же зразу.

— Який великий!

— Який червоний!

— Як кров.

— Як кров.
— Як кров.
— Та се не мак,—се кров його.
— І пахне кровю.

(Тиша).

— А ось на боці теж. Ось гляньте на сорочку!
— Се знову кров.
— А ну! (Бере рукою і знімає). Знімаєть ся! Пелюстки маку! Третя квітка!

— Се та́ тропа!
— Постійте! що ви?
— Се та тропа!
— А, гляньте, квіти свіжі.
— Мені здається, що вони зівялі.
— Свіжі, свіжі!
— Живі, живі!
— Ми підем з ночі.
— Ми вийдем з лісу.
— Ми вгледим ранок.
— Ми вгледим сонце.
— Ми вгледим день.
— Ми вийдем з лісу.
— Та що се ви?! Куди іти? Хіба забули ви, як важко йти, як страшно.

Він. Я поведу вас, я йтиму перший. Ви візьмете кілки, а я розкрию груди і вільними руками терни колючі буду розгортати. Там день, близкучий день я бачу, і ви, ви всі мене не зможете здолати.

— Я вже старий і вже гаразд не бачу,—він справді дужий, молодий?

— Погляньте, як у його очі блискають, неначе в вовка.
— Якою міццю дихають слова!
— Він не злякається.

Він. Розбийте груди і серце викиньте моє голодним псам, коли я світло дня не вглежу. Коли злякалися ви, я сам піду з надією ясною!

— А се ж, здається ся, той, що раз колись злякав ся борсука?..

— Мовчи, ти знаєш там багато.

— Хіба не бачив ти, коли він сам пішов у нетри? А перед сим хіба не чув ведмежого ти реву?

Він. Хай грім мене ударить—я впаду без крику, хай ляжуть леви на тропі, я перейду по їхніх спинах. Я не боюсь нічого.

— Який він сміливий!

— Який відважний!

— А, може, се не він, а може се другий?!

Дівч. (надходить до нього). Се ти? Твій вид і голос. А дай я гляну в очі... Ти не плачеш?

— Хто? Він заплаче? Тобі приснилось, може?

Дівч. Ні, ні! Я бачила сама, як він вночі сьогодні плакав.

— Запорошив він, може, око.

— Упала, може, з гільки вранішня роса.

— Роса, роса, звичайно, впала.

Дівч. То так мені здалося?! Ти... не плакав?!

Він. О, коли б міг я плакати і ублагати вас слізьми—
покинут ліс великий! О, коли б міг я іскрами вогняних сліз
своїх сей ліс проклятий запалити і вам отворити небо!

Дівч. Адже ж ти той, що любиш так мене?

Він. Коли б я міг потоком сліз своїх невпинних з корін-
нем вирвати дуби столітні і вам блакітні далі показать... Я
плакав-би...

— О, як він любить нас!

— Як жалує він нас...

Він. Брати мої! Зійшла зоря над нами. Заблісла нам
мета. Я ще недавно так ми сном глибоким спали і вірити не
вірили в ніщо. Жите було для нас повільним уміранням.
Родились ми на те, щоб в той-же день почати умірати, бо
смерть була для нас не гірша від життя. Тепер-же будем
жити на те, щоб жити. Тепер горіть на те, щоб дужче розго-
рітись. Яке велике щастя!

— Він, справді, ту тропу знайшов, що в день виводе з
лісу.

Він. Я в Казку вас веду, брати мої, у Казку! Там день,
там сонце золоте!..

— Так він веде нас в Казку?

— А ти не чув? Він нас веде у Казку?

Дівч. Мені колись казали люди, що в казці тій живуть
крилаті люди. По двоє крил у кожного і, навіть, у дитини. Я
дуже хочу вглядітись Казку.

— А я останусь тут. (Згодом). Та ви усі хіба йдете?!

— Не знаю... я іду.

— І я.

— І я іду. Я ні за що тут не зостанусь.

— І я.

— І я.

— То може й ми, стара, помалу підемо за ними?..

— А вже-ж... подибаєм. На старість, може, сонце
вгледим.

— То всі йдемо?

Голоси: Усі, усі, усі!

Він. Світа! То ранку чистого пробивсь скрізь хмари
листу усміх дивний і нас, стріваючи, вітає. Привіт тобі,
прекрасний ранку! За всіх братів—прийми від мене привітання.
(Вдаючись до юрби). А, ви... вже на ногах. Ви вже готові
йти за мною. Я бачу—все лахміття ви забрали! Покиньте все:
нас ждуть там оксамити!

— Оксамити!

— Оксамити!

— Покинь!

— Покиньте!

— Ні, краще все давайте в купу зложимо. Коли-б, не
дай нам Боже, не дійшли, повернемось назад і розберем,
хто що зоставив.

— Чого ми вернемось?!

— У ліс вертати ся знову!!

— Ти божевільний!

— А, може, він сказав і правду?

— Może, й правду.

— Спитай у його.

(Шідходить до нього).

— Скажи: невже ми можемо сюди вернутись знову?

Він. Хто в Казку йшов хоча в-ві сні солодкім, той в ліс
уже не вернеться ніколи!.. Для того ліс труною, пеклом
здасться. Немов орел, прикутий до землі, той буде в небо
рватись доти, аж доки серця не порве. Брати мої! Я вас веду
у Казку. Усі, усі за мною! (*Він розхиляє віти і йде, за ним
юрба*).

ЗЛВІСА.

II КАРТИНА.

*Ліс. У-досвіта. Він. Дівчина. Юрба. Троє молодих,
подібних один до другого, стоять ліворуч.*

Окремі голоси з юрби:

- На дереві, що зламано вітрами, він сів з подружжем відпочити.
- І нам звелів спочити і підождати, поки надійдуть всі.
- Невже ми будемо усіх чекати? Їх сотні, тисячі іде; вони на милі ростяглися. Калік же нам за рік не дочекатись!
- Звичайно, ні. Та ми не будемо їх і ждати. Вони і так дорогу знайдуть: ми-ж слід лишаєм за собою.
- Коли-б спитати в його: як він гадає про калік.
- Не заважай йому сидіть і спочивати: він цілу ніч ламав гущавину проклятих нетрів. Він сам ходив туди, куди-б із нас ні один не пішов.
- То може він, а не вітри, і дерево зламав?

— Се не по людській силі.
 — А ти хіба у його силу міряв?
 — Я сам, своїми вухами сьогодні чув, як щось у лісі затріщало. Здавало ся, зірвались тисячі якихсь звірів і понеслись, злякавшись в нетри.
 — То він зламав—я в сьому певен.
 — Я се й раніше знов.
 — Невже зламав такого дуба? Яка-ж у його сила!
 — Він демон.
 — Він пророк.
 — Він був, я певен в тому, був у Казці.
 — Щоб так дорогу знати, то треба бути вже не раз у ній.
 — Він нам не раз казав про неї і раніше.
 — Невже він з Казки? Чому тоді він крил не має? У Казці всі крилаті.
 — А ти хіба дививсь, чи єсть у його крила? Коли-б він сам хотів побути в Казці, то може-б він давно вже полетів, але він хоче всіх нас вивести із лісу.

(Типа).

— А ось тепер чомусь не бачу я тропи.
 — Не бачиш? Як же так? А ну, приглянь ся краще.
 — Хоч око виколи—не бачу.
 — Невже тобі не видко, що на ній трава хоч і росте, а ніби чимсь прибита...
 — Але-ж і праворуч і ліворуч трава прибита. Чому-ж ти думаєш, що сарни не могли ходити тут і пастись?
 — Ось він іде... Ми можемо його спитати самого.
 — На вішо там питати? Ні ліворуч, ні праворуч не вів він нас ніколи.
 — А все-ж спитай його,—спитати можна.

— Спитати можна.
 — Підходить він, підходить... На що питати? На що питати? Хіба не знає він, куди веде нас?
 — Я не казав сього, я не казав сього. Звичайно турбувати не варто. От я тепер вже виразно дорогу бачу. Так, так вона іде... он, он куди!.. Аж онде-де зникає...
 — Ха, ха! А ти казав, що сарни походили.
 — Я не казав, я не казав... То вам почулось.
(Він іде, за ним, зігнувшись, Дівчина, щось ніби зриваючи. На-пів склонивши, порівчасто ступає юрба. Рухи, урання, навіть обличчя майже однакові).

Він (*ide*). Якась година пройде і майже всі зберуться тут до гурту. Тоді роскажете, що з ким в дорозі сталося, хто був відважніший від других, хто духом падав. Умерлих словом щирим помянем, без смутку довгого і зайвих сліз. Не нам, мої соколи, плакать і віддавати себе під дощ безсилих сліз. Хай ті старі, що ззаду йдуть за нами, на цілій ліс голосять. Для їх в житю нічого не осталося крім жалю. А ми, ми будемо іти вперед і грудьми дужими дорогу пробивати для себе, для онуків. О, не хиліть голів журливо,угледівши на стежці труп, труп брата або друга. Де жертви, там і перемога!

— Він знає все.
 — Він бачить все.
 — Він пророк.
 — З ним Бог говорить.
 — Він буде в Казці королем.
 — Він, може, єсть король і тільки зняв корону.

(В сей момент підходить Дівчина до його з вінком з червоних маків. Він стає праворуч).

Дівч. Прекрасний мій, улюблений! Дозволь мені надійти на голову твою вінок з червоних маків. Нечутно я ходила за тобою і мак збирала в травах. Він так горить, як кров твоя вогняна. (*Кладе йому на голову вінок*).

Він. Отут поправ. Щось ніби в голову впяло ся кігтями.

Дівч. То, мабуть, терен. Найбільше він до маку підійшов. У терна кучері такі-ж, як і у тебе.

— Погляньте,—він в короні.

— Я вам казав, що він король.

— А я давно корону в його запримітив.

— Вона з живих квіток.

— Не з золота, не з срібла.

— Не з каменю морського.

(*Тиша*).

— Я бачу лист терновий у короні.

— Терновий лист?! На віщо терен здав ся?

— Поранити колючки можуть.

— На те, щоб квіти не зівяли...

— Він король.

— Він пророк.

— З ним Бог говорить.

— Він нас веде у Казку.

(*Народ усе надходить. Підходять, знімають з плеч торби, сідають, стоять, слухають. У всіх обличча як у прочан*).

— О, Боже мій! Із лісу, що давив нас, що небо чисте застилав, ми вийдем на-останку!..

— Ми вгледимо блакіть небесну.

- Ми вгледимо проміння сонця.
- Надивимось на світ Господній.
- Житю всю душу віддамо.
- Як солодко віддати душу!
- Як радісно умерти в щастю!
- Як радісно згоріти в ньому!

Він. О, радісно!—сказав ти правду. Коли у тебе сил остануться краплинни, візьми і кинь в них іскри серця: нехай горять! Вогонь тобі осяє цілий світ, зогреє все в твоїй душі холодній, і ти на мить одну таке зазнаєш щастя, якого ти не зміг зазнати—за все жите своє нудне і сіре.

— Правда.

— Правда.

— Правда.

— Я горю.

— І я горю.

(*Дівочі голоси*): І я горю. Душа моя, що мерзла в ході життя, немов одтала, і з-під снігів її пробились трави.

— В моїй душі квітки неначе розцвіли.

— В моїй—пташки зашебетали.

— А у моїй замаяли мов крила. От я іду, а в грудях щось літає. Я серце думала,—коли прислухалась—не серце, насилиу догадалась.

Він. Згоріть—в житю єдине щастя! І всі ми горимо, як факели вогняні. Погляньте навколо! Хіба не бачите, що стало вже ясніше, що ніч страшна боїться нас і гине. То наші душі і серця горять і ніч осяють собою. Хай з нас хто-небудь доторить і згасне: йому позаздрить небо! бо він згорить щасливий, і уміраючи і доторяючи, він буде знати, що

може через рік в сім лісі хтось, блукаючи, углядить труп його зотлій і скрикне радісно: „О, брате мій! Ти йшов на те, щоб у вогні згоріти, ти йшов, на те, щоб влити віру в мене; сказати, що і ти ішов, що тут, де ти погас, лежить дорога з лісу. О, брате мій, ти не погас,—ти і тепер гориш, як стовп вогняний, ти і тепер показуєш дорогу. О, брате мій! Прийми-ж уклін від мене! Нехай імя твоє не сходить з уст людських во віки“. Так скаже той, хто заблудив у лісі, так скаже той, хто стратив віру і знайшов. Брати мої! Хто келих чистого житя не розливав поволі, а випив зразу,—хоч на віть і упав, той не умре во віки, той все віддав житю, що міг віддати.

— Учителю! Що нам робити? Ось жінка плаче: її дити—на захворіла і умерла. Ніяк її тепер розважити не можемо. (Ведуть під руки жінку).

Жінка. Я найдорожче стратила в житю. Я стратила свою дитину. Мені нічого вже не треба: моя душа за вік намучилася у-край і смерть була-б для неї сном солодким, аж Бог мені утіху чисту дав,—Він дав мені синочка. (Плаче). Для його і пішла я за тобою. Нехай углядить світ і сонце. Любила я. I не злякала ся ні терну, ні дороги. Йому найбільше я хотіла дати. I я... я стратила його в дорозі.

Він. Утіш ся, мати! Не ти одна,—ми всі його згубили, його ми всі дорозі в жертву принесли. Ти-ж стратила найбільше. Ти в жертву принесла єдину втіху. Чолом тобі від нас! Приими ти, мати страднице, від нас уклін найнизший. (До всіх). Брати мої! Раз діти умірають, то ми вже близько біля Казки!.. Ось ще ясніше стане, а там і сонце заблищить і задзвенять пісні вітання. Брати мої! Утіште матір хвору, візьміть її під руки і ведіть. Утіште її, сестри...

(Тиша).

Він. Тепер пов'ється стежка в-гору. Далека путь, захищана каміннем. Немов хтось не хотів, щоб люди йшли у світле царство дня і по дорозі скрізь роскидав гострий камінь. Але у-гору!

— У-гору!
— У-гору!
— В царство дня!

Він. У-гору, браття! Аж там десь на верхівлі ми сядем відпочити і відти вгледимо на сотні миль сей ліс великий; в якім напрямку йшли ми і де раніш блудили без дороги. Не кожний з вас углядеть зможе, але я тим вкажу: на сотні миль у мене бачуть очі.

— На сотні миль у його очі бачуть.
— На сотні.
— Крізь ліс у його очі бачуть.
— Який би ліс густий не був?
— ГоряТЬ у його очі.
— ГоряТЬ.
— Страшні вони: як стріли ранять.
— Учора тигр хотів накинутись на його, а він блиснув очима, і звір, як ранений, поповз у корчах в нетри.
— Я бачив, як очима він сьогодні барса прикував: до ніг його припав страшений барс і так лежав хвилину, мов зомлілий.

Він. А хто хотів би ліворуч узяти, то, за гилля хапаючись, ще не доходячи верхівля, углядіти вже можна відблиск Казки.

— А Казка-ж де?
— Хіба в долині Казка?

Він. А Казка... Казка—вище...

(*Тиша*).

Він. А хто-б хотів углядіти її блескучу браму, хай ду-
хом зробить ся міцний, як криця. Осліпнути—упасти в кру-
чу і розбитись.

Хлопчик: Хіба в дорозі нам ще кручи будуть?

Він. О так, моя дитино! Великі кручі і яри, і камені
нас ждуть. Вітри і вихорі літають там і жертв своїх шукають
і раді кожного звалить в безодні чорні,—але ви сміливо під-
ставте груди, відкриті груди: нема міцнійш нічого в світі, як
вони відкриті. Ламають ся списи об них і кулі плащуться
безсило.

(*Тиша*).

Він. Страшні потоки ми зустрінем.

Юнак. Я перший перейду потік.

Другий. А як потонеш?

Перший. Як потону, житєм своїм жите другого
урятую.

Він. Брати мої! Де жертви, там і перемога, і всі ви
знаєте, що нас чекають жертви.

— Ми знаємо.

— Ми всі на їх готові.

— Гаряча кров зогріє нас в дорозі.

— Гаряча кров напоїть нас в дорозі.

— Гаряча кров в собі відіб'є нам проміння Казки.

Він. Гаряча кров, брати мої орли, посіє мак на прой-
деній тропі. Той мак до віку не зівяне, і кожний, хто піти
захоче в Казку, ітиме доти, аж доки цвіту стане! Я вірю вам,

я вірю в вашу силу! Коли-ж її у вас не стане і йти не зможете ви далі, скажіть мені,—я гори розстелю і ви по рівно-
му за мною підете тоді.

— Ми гор не боїмось.

— Несуть нас крила.

Він. Брати мої! За мною-ж! Вище! Далі!

(*Він іде. За ним, співаючи щось молитовне, ідуть де-
сятки, сотні*).

Завіса поволі спускається ся.

землі, розірваний на шмаття. Єдина мить!.. Я подолав ведмедиця. Але... єдина мить...

— Я можеш думати ти, що він би міг тебе роздерти?
Він. Все може бути.

— Ах, що ти кажеш, що ти кажеш! Мене твої слова косою підтинають... тебе ніхто не подолає.

Він. О, так,—ніхто! (*Тиша*). Скажи, я так тебе питаю,— скажи, ну, як тобі здається?—Коли ми вийдем з лісу? Коли ми ввійдем в Казку? Тринадцять днів ми пущами йдемо, а ліс не рідшає.

— Коли ми вийдем з лісу?.. У мене ти питаєш?!

Він. У тебе, так, у тебе. Скажи, ну, як тобі здається?

— А ти (*встає*), а ти хіба не знаєш?

Він. Я? Я—знаю я, я знаю, ну, а ти?

— На що тобі мене питати? Ранійш ти не питав нікого. Ти вів нас, а ми ішли і вірили тобі.

Він. А ти тепер не віриш?

— Я не кажу сього, але мені не мов хтось камінь наложив на плечі. Я далі йти уже не можу. Я упаду, я падаю... Я ляжу, я стомивсь... (*Лягає*).

Він. О, брате мій! Устань і вірь: не зайде сонце ще за гори, як ми угледим Казку.

— Сьогодні будем в Казці? Сьогодні?! (*Підводить ся і знову опускається*). Ні, я полежу трохи, я стомивсь. (*Падає біля його ніг*).

Він (зхоплюється ся, швидко підходить до дерева, обходить його кругом і оглядає все навколо). Ми вчора тут були! Се дерево я бачив!

ІІІ КАРТИНА.

Ліс. Великі скелі. Гірська природа.

Він. Юрба. Дівчина. Хлопчик.

(Він,—сам, іде й спиняється. Гордо піднята голова, почувати ся сила, але помітно, як хитаеться часом його постать. Сідає на камені).

Хтось іде поволі і, углядівши його, говорить):

— Ах, ти сидиш.

Він (мовчить).

— У тебе вид, як крейда, білий. Ти утомив ся? Занедужав?

Він. Ні, ні! Я довго думав. Думки-ж—вампіри: із мозку смокнуть кров і через те блідій і вид у мене, може. (*Встає*). Недавно я боровся з ведмедем. Єдина мить—і я лежав би на

— Що ти сказав?

Він. Нічого... то так... я сам собі.

— Так важко... Я засну... Коли ви будете іти, мене лишіть! Я мушу відпочити,—я вас догнати встигну.

(Дівчина і хтось з нею ідуть байдаро).

Дівч. А ти, мій соколе, мене чекаєш? Яка я рада!..

— (Весело): Вона усе мене питала, чому врівні з тобою йти не може...

(Дівчина приглядається до Його, потім кладе йому руку на чоло.)

Дівч. Чого ти так замислився і наче... засмутився?

Він. Я змучився... Ішов... боровся... Я подумав... ах, я подумав...

Дівч. Ти змучився?

— Ти змучився...

(Тиша).

Він. Скажи мені... Скажи мені... учора ми... учора тут ми не були?

— Дріжить у його голос...

Дівч. Чого твій голос так дріжить? Ти, може хворий?

Він. Учора тут ми не були?

Дівч. Ти, може, був, а я прийшла сюди сьогодні тільки.

Він. Ти дерева сього не бачила ніколи?

Дівч. Не бачила ніколи.

Він. То, значить, так мені здалося... Ми далі ідемо?!

Дівч. А ти... а ти... ти думав, що не... далі?

Він. Ні, ні... Я так і думав... і думав так, що далі.

— (З долу, недужим голосом). У мене він питав: коли ми дійдем в Казку? Слова його мене, як стріли, підняли. Я з місця встать не можу..

— Питав?!

Дівч. Хіба не знаєш ти? Ти заблудив? Ти збився з дороги?

— А де його корона?..

Він. Корона де?.. Не знаю. Я може в нетрах загубив її.

— Він загубив корону.

— (З долу): А я... її й не памятаю.

— Скажи, коли ми будем в Казці? Ти-ж був, ти-ж знаєш.

Він. Я знаю... був... я знаю...

— Ну, так кажи,—чого-ж мовчиш?..

Він. Мені здається ся...

— Ви чуєте, як його голос дріжить? Ви бачите, як жахливо у його бігають очі... Він не знає... йому здається ся...

Він. Мені здається ся, що ми сьогодні будем.

— Скажи, коли ми будем в Казці?

Він. Принаймні... мені здається ся, що сьогодні.

— Йому здавалось і раніше... Хе, хе, хе!

Він (встає). Хто смів тут зараз засміятись? Чий голос тут мені над ухом продзвенів? Комар, чи хто хотів мене злякати сміхом? Я грому не боюсь! Ти чуєш?..

(Тиша). І смерть... останній мій тріумф на світі!..

— (Той, що лежав, підводить ся)—Я не казав нічого. То ти спітав у мене, чи скоро ми у казку дійдем,—я відповів

тобі, що я не знаю. Хіба я можу знати? Я тільки йду і сам не знаю—як іду. Мене несуть немов великі крила.

— І я нічого не казав. Твій голос задріжав,—я усміхнувсь несамохітъ.

Він. Коли несеш ти жертву Богови, не личить усміхатись.

Дівч. Він усміхнувся мимоволі,—прости йому.

(Здалека чути співи молитовні.)

— Ідуть, надходять... Ходім на зустріч їм.

— Ми їм роскажем тє, що чули. (До дівчини): А ти лишиш ся тут?

Дівч. Я... тут лишусь.

(Двоє ідуть ліворуч і чути їх далекий сміх).

Він. Хто засміявсь?

Дівч. Ніхто, ніхто... то так тобі почулось.

Він. Ні, ні! Я чув, що хтось сміявсь злорадно.

Дівч. То так тобі, соколе мій, почулось.

Він. (проводить рукою по голові, зітхає).

Дівч. Ти зітхаєш? Ну, заспокойсь, ну, усміхнись, ну, глянь мені у очі... А може ти того сумуєш, що загубив корону?!.. Не сумуй... Я знов сплету тобі вінок із квітів. (Іде, зриває квітки і сідає біля його ніг).

Він. Ти знаєш, що мені здалось? Мені здалось, що ми йдемо, йдемо вперед і знов вертаємося туди, відкіль і вийшли: (Тиша). Ні, ні, зовсім не те мені здалося. (Тиша). Мені здалось, що я себе дурманом обпоїв. Ні, знов не те... (Ти-

ша). Немов усі, що йдуть за мною, не ідуть (тиша). Немов усі сміють ся тільки з мене...

Дівч. О, мій улюблений! Хто сміє насміхатись?..

Він. Ні, я не те хотів сказати... Мені здалось, немов уся юрба іде за мною, щоб подивити ся на мене, як на диво. І се—не так, і се... не так... Ну, зрозумій... Мені здалось, що я лежу і сплю, мені-ж якийсь солодкий снить ся сон. І ось тепер, і ось тепер мені усе єдиним сном здається ся.

Дівч. Я й досі не сплела вінка тобі,—ламають ся квітки. Пелюстки облітають, а стебла все ламають ся.

Він. Се справді сон солодкий. Невже-б то я, слабий-найслабший від усіх, міг повести усю юрбу із лісу?.. Невже-б я зміг, я-б перший зміг іти і розривати терни колючі?! Невже-б я міг, як стрілами, очима ранити і тигра й лева?.. Не вірю я. Се сон усе!.. (Тиша). Не знаю, може і не сон, а тільки я слабий... найслабший...

Дівч. Ти плачеш? Плачеш? (Кидає квітки). У тебе слози?

Він. Ні, ні! се так...

Дівч. (гордо). Устань і вислухай мене. Я, може, більш цього ніколи вже казати не стану... Ти вів юрбу... Ти розривав кущі тернові. Ти зламував дуби столітні, ти з левами по-водивсь, як зі псами. Ти вів нас в світлу Казку. Ти нам пророкував і ми в словах твоїх пророчих у той же впевнюювались день. Ти був найдужчий від усіх. Ти не бояв ся ні грому, ні вітру, і блискавки безсило падали, бючись об мідь грудей твоїх нелюдських. Я більш нічого не скажу. (Чути далекі співи). Я йду на зустріч сестрам і братам. Вони вітають

ранок. Ранок! Ти засвітив його і сам безсило погасаєш:
(*Іде на зустріч співам*).

(Він сидить замислений і слухає співи. Співи згодом стихають і розлягається сміх. Прислухається, встає. Поволі в йому проходить ся сила, він виростає і, ставши в гордуд постать, відхиливши голову назад, стоїть і їде.— Регіт наближається і юрба ввалиється на сцену. У одного на високому кілку Його корона. Юрба углядівши Його, спиняється і ловкне. Опускається кілок з короною; страшні обличчя ховаються ся. *Де-кілька хвилин — тиша*).

— (Ззаду, тихо): Учителю! Нам сказали, що ти з дороги збив ся. (*Легкий сміх, гудінне*).

— Нам сказали, що ти не знаєш, куди іти.

— Нам сказали, що ти згубив корону. Ми знайшли.

— Нам сказали, що королем не був ти зроду.

— Нам сказали, що ми ніколи не вийдем з лісу!..

Він. Хто вам сказав? Хай вийдуть ті і ще раз скажуть.

(*Тиша*).

— Я не казав.

— І я.

— І я, хоч забожусь, і слова не казав такого.

Він (підвищеним голосом). Хто смів сказати в той ранок дивний, коли ось-ось ми вгледим браму Казки? Хто смів (кричить) сей ранок затуманити?

(*Юрба одступає, згорблюється, стає сірою*).

Він. Я вам знайшов дорогу, я вів вас в Казку дивну, я вів із ночі в день і от, коли пройшли ми сотні миль, коли

підходим ми до Казки (кричить), коли я ввесь в крові і ранах,—ви смієтесь? Брати! у мене слізозі!

— Він плаче?

— Він плаче?

— Він плаче! Ха, ха, ха!

(*Юрба наступає, випливають страшні обличчя*.

— Ха, ха! Ха, ха! Ха, ха!

Він (по тиші). Так ви не люде, а страховища якісь?
Я вас... боюся!..

— Він нас боїть ся, а ми ішли за ним! Ха, ха, ха, ха!

— Хто йшов? Принаймні я не йшов.

— Я не йшов.

— І я.

— І я.

Він. Так ви не йшли зо мною? Ні? Так я не вів вас?!
Ні?!! Я божевільний?!

— А ти... ти думав, що ішли? Ха, ха, ха, ха!

(*Регіт. Підіймається кілок з короною і вертять ним*).

— Ха, ха! Королі! А ти і досі думаєш, що ти король?!

Він. Хто... думає?!

— Уже-ж не ми.

— Ха, ха!

— Уже-ж не ми!

Він. Так ви не йшли за мною? Я вас не вів нікуди?

— Ти ще питаш нас?

— Ха, ха!

— Та годі з ним балакати! Назад! Рушаймо на домівку.

— Ходімо навпростеци! Ось я дорогу знаю.
 — Ні, краще я...
 — Давайте я попереду піду! За півгодини доведу вас.
 — Ось він нехай попереду іде... ось... він!

(На людину, подібну до горіли, надівають вінок).

— Король! Король! От так король!
 — Ведмідь злякається такоого короля!
 — Ха, ха, ха, ха.

Він. Страховища! Хтò-ж ви? Ви привиди?

— Ми привиди?
 — Ми привиди? Хто привиди?
 — Ти привид сам!

(Кидають каміння, дручки. Хтось з дівчат в юрбі голосно скрикує. На сцені робить ся темно, потім поволі яснієше. Він лежить і стогне).

Він. Розбили голову... розбили голову... Я уміраю... Я уміраю...

(Дитячий голос з-гори): Хто там?

Він. Я уміраю... я умру...

(Сходить з гори хлопчик років 10, в білім убранині).

Хлопч. Ти хто такий?

Він (мовчить).

Хлопч. Ти хто такий? Ти впав? Розбив ся?

Він (мовчить).

(Хлопчик підводить йому голову).

Він. Се привид знову?!

Хлопч. Я — хлопчик!

Він. Чого ти тут? Як міг зайти в такі ти нетри?

Хлопч. Я був тут на узліссї, коли — твій стогін чую.
 От я й пішов на голос.

Він. Ти на узліссї був? Ти кажеш — на узліссї?.. Шо ти кажеш?..

Хлопч. Із Казки я пішов, щоб тут зірвати папороть розквітлу. Тут на узліссї що-дня розквітлу папороть знаходять, а иноді цвіте їх сила! Тоді весь ліс здається в золотім вінку.

Він. Тут Казка, кажеш ти?..

Хлопч. За лісом зараз Казка.

Він. Тут ліс кінчається?

Хлопч. Кінчається ся тут зараз.

Він. За лісом — сонце?

Хлопч. Сонце. У казці завжди сонце.

Він. Сонце!.. Не вірю я, ти — привид!

Хлопч. Ну, глянь: я гілку відхилю і ти дорогу вгледиш.

Хлопчик відхиляє гілку і ціла стяга сонячного проміння ллеть ся через просвіт і вривається на сцену).

Хлопч. Ти банив браму Казки? У золоті вона горіла.

Він. Так я не помиляв ся?! Так я їх добре в Казку вів?
Ми швидко будемо у Казці!! (*Гукає, але голос його ледве чути*): Люде! Люде! Брати мої! Я вас довів! Ще два-три кро-
ки! Люде! Люде! Люде!..

Хлопч. Твого вже голосу ніхто почуту не зможе.

(Робить ся темно).

ЗДВІСА.

НА СВІЙ ШЛЯХ.

Чоловік. —

Жінка. — —

Служниця.—

Велика кімната—кабінет. Жінка, як видко збирається в дорогу і складає речі в саквояж. Зняла фотографію, подивилась на неї і знову повісила на стіну.

(Входить чоловік. Вона спинилася і підійшла до його).

Жінка. Не сердься.

Чоловік (злегка увільняючи руку). Безповоротно ти рішила?

Жінка. Безповоротно, любий...

Чоловік. І не боїшся ти всього, що може статися з тобою?..

Жінка. Однаково... Нічого не боюсь.

Чоловік. А ти не думала, що сам я можу кинутися у вир життя... зустріти кого-небудь... Полюбити...^v

Жінка. Ну, що ж?—любі! Себе не силуй. Любов сильнійше над Бороти ся даремно і не треба.

Чоловік. І ти спокійна будеш, знаючи, що я люблю вже другу, що я уже не твій, а іншої?

Жінка. Що ж... я радітиму за тебе.

Чоловік. Радітимеш?!. І ти мене любила?

Жінка. Любила і люблю.

Чоловік. Любила?

Жінка. Так, я тебе любила і люблю. Тобі здається дивним, що кидаю тебе, коли люблю.

Чоловік. Не дивним,—неймовірним!

Жінка. Ах, все нещастє в тому, що ми не можемо один другого зрозуміти... Як ти не можеш уявити, що крім любові широї, глибокої, палкої, єсть інші зорі, які зовуть і ваблють душу. Без світла їх в душі не грають са-моцвіти, а сплять холодні, сірі, як каміння.

Чоловік. Скажи мені—чого ти хочеш. Я все зроблю для тебе.

Жінка. Волі... єдиної я волі хочу.

Чоловік. Ти полюбила кого-небудь?..

Жінка. Нікого я не полюбила й не люблю. Але з то-бою мушу розлучитись, щоб роскувати душу.

Чоловік. Куди ж ти ідеш?

Жінка. Я не знаю.

Чоловік. Невже не думала? Не вірю я... не можу!

Жінка. Не ображай. Не маєш ти нії права, нії підстави. (Павза). Єдине знаю я, що іду. (Павза). Мені хотілось би поїхати кудись до моря, кудись на берег океана. Могучий, вільний, мудрий, він скаже те, чого я жду, чого я хочу. Він знає, де

лежать великі скарби, в яких глибинах сковані цілющи ліки для душі. Він знає безліч тайн, яких не знаєм ми. Я буду довго з ним, я буду дні і ночі з ним самотно розмовляти, я буду прислухатись до гніву—стогону його, до тихих скарг, зіт-хань глибоких і надій. Він мудрий скаже те, чого ніхто не міг мені сказати. (Павза). А потім—я не знаю, куди піду і що робитиму... Куди він скаже...

Чоловік. Ти вернешся?

Жінка. Не знаю... Може і вернусь.

Чоловік (в задумі). Неначе сон... Неначе ти ві сні жартуєш... Скажи—се, справді, жарти?.. Ну, всміхнись, скажи, що жарти...

Жінка. Ні, правду, правду говорю, мій любий. От ти мене не хочеш зрозуміти.

Чоловік. Не можу... Як?—ти любиш і ідеш від мене.

Жінка. Так, я іду, щоб відшукати себе колишню. В мені, здається, не лишилося свого нічого. Усе полонено, заповнено тобою. Я думаю, як ти, ненавижу й люблю, як ти ненавидиш і любиш. Бажаю я тобі бажаного. Мене немає—я умерла. Моя душа—твоя раба. Колись в мені своє щось мучилося, жило, боролось,—тепер воно окамяніло. Я йшла кудись і думала: а чи не буде се для тебе неприємно? Стрівала ся на вулиці з ким-небудь, хто був тобі, тобі лише, не до вподоби,—і обминала. Ти уяви—нікому я і досі ні одного листа не написала, з ким листувала ся до шлюбу. Я думала про тебе тільки...

Чоловік. Чому ж мені про се ранійше ти нії слова не сказала?

Жінка. Я за собою стежила, я прислухалась, як в мені поволі умірає власне „я“. Я чула, як твоє велике, дуже „я“ вривається в усю мою істоту, як без жалю воно моє все власне убиває, душить... О, без жалю! (*Павза*). Не знала я, що робить ся зо мною і вже коли я вгледіла саму себе в труні, я зрозуміла, що умерла. Ти все в мені убив. (*Павза*). Ти уви струмочок... Ось він біжить, співає пісеньку, шумить, воркоче У його власний світ, хоч може й не широкий. У його власні радощі і муки. Так роки йдуть, а він біжить і розмива собі дорогу. І враз страшний, південний вітер несе пісок, каміннє і огоны! Минуло вісім років і там, де тихо він шумів колись, буяло часом море! Ревли, стогнали, бились хвилі, але були ті хвилі не його. Вони були чужі! А иноді кудись зникали хвилі і навкруги одні піски безмежної пустині червоніли. Піски душі твоєї. І так тягли ся іноді не дні, не тижні—місяці і роки. А потім знову грім і злива. Думки твої палали і кидали мені у душу блискавки. І я від щастя задихалась... І вся жила тобою... (*Павза*). Я стала зеркалом твоїм. Ти робиш рух—і я роблю, сумуєш ти—і я сумую, смієш ся ти, радієш—і я радію і сміюсь. Коли тобі на мент рожевий день погасне,—і він мені стає чорнійшим ночі...

Чоловік. О, ластівко моя!.. А я не так се розумію... Мені здається, що наші душі злилися так, що ми самі не знаємо—де починається твоя і де кінчается моя. Скажи, хіба твоя душа, твої думки, бажання чужі для мене?! Чи може коли-небудь вони були мені чужими?

Жінка. Колись були чужими, аж поки не умерли, а тепер... нема їх в мене власних... Я повна вся твоїх бажань. Прости мене, мій славний, дорогий, єдиний... Як не те-

пер, то зрозумієш потім... Я довго мучилася, багато я ночей не спала, борола ся, хотіла перевірити, чи се не сон тяжкий зо мною. Любов до тебе я могла б перемогти, але не могла перемогти жалю до тебе. Я думала: от встанеш ти,—ніхто тебе не стріне усміхом і ніжним словом, самітно сядеш ти за стіл і схилишся на руку... Але мені здавалося, що жаль для дужого—образа! І гнала я його від себе і говорила, що люблю тебе, що дужих тільки люблять. (*Павза*). Ні, ні,—доволі! Я може тисячі разів ще пожалкую, що кинула тебе.

Чоловік. Як хочеш...—їдь. І не забудь, що ти для мене все, що завжди ти у мене знайдеш те, що зараз губиш.

Жінка. Спасибі... без кінця... колись ти зрозумієш і простиш.

Чоловік (*в задумі*)... знайти, прожити стільки років і знову розлучитись... До берега пристати і опинитись знову перед морем, перед колишніми бурями без керми і... мети... Так, так... без певної мети... Вони одразу можуть всі погаснути...

Жінка. Хіба не знаєш ти, що берег—сон, спочинок. Але для стомлених, хто сил уже не має, щоб взяти весло у руки...

Чоловік (*встає і нервовоходить по кімнаті*). Так! так... Ну, що ж,—поборимось!.. О, ще у мене стане сил для боротьби з негодами життя! В сих грудях серце ще не перестало битись! Вперед! Ха-ха! До островів нових, незнаних! На зустріч хвілям і вітрам, на зустріч невідомому!! Чому,—я сам не знаю, але, в безсонну ніч, з туману, мета мені всміхнеться і покличе. (*Захоплюючись*) Жите одно і все во-

но в шуканню! І я піду шукати! Була одна дорога, а тепер лежить передо мною безліч! Тепер я вільний!.. Немов чиясь рука з мечем між нами опустилась і поділила нас на двоє. Розбила і розірвала ті ланцюги-кайдани, що нас скували в одно і ціле до могили! Ха-ха-ха! О, зараз серце все в крові, а мозок у огні думок колишніх! Тепер мені самому тісно в стінах! Я хочу волі сам!.. (*Пе жадібно воду*). Забилось серце... защеміло... (*Павза*).

Жінка. Не треба... Заспокой ся! Не муч себе, не убивай мене, не треба... І ти і я прокинемось зі сну і стрінемось новими. Коли дерева одцвітуть, вони скидають лист, щоб знову зацвісти новими, свіжими квітками.

Чоловік... У нас колись росла акація в саду, вона що року в осені у друге розцвітала двома-трьома квітками, але ні разу плоду не дали квітки.

Служниця (*входить*). Скажіть, що треба забірати? Вже коні біля ганку.

Жінка. Отсе візьміть (*показує на речі*). То я сама візьму. (*Служниця забирає пакунки і виносить*).

Жінка (*до чоловіка*). Прощай... До зустрічі! (*одягається*).

Чоловік. Ні, ні! Ти їдеш? Їдеш?! (*Кричить*). Сього не може бути! Ти кидаєш мене?!

Жінка. Прощай...

Чоловік. Скажи—коли ти вернеш ся? Весною?

Жінка. Не знаю... Не знаю—скільки пройде весен, але тебе несус я в серці.

Чоловік (*Падає до її ніг*). Ні! ні! Ти не поїдеш, ти не поїдеш... Я буду іншим, я буду зовсім іншим!

Жінка. Не треба... Будь самим собою, таким же дужим, як і був (*цілує його*). Прощай... (*Зворушена довго стоять, бореться з собою і перемогає*). Через годину потяг мій відходить... Прощай ще раз... мій любий, дорогий, єдиний... Прощай, прощай! (*Палко цілує його і виходить*).

(*Він стоять як оставлій, кидається до вікна, довго дивиться в його, в знесилії склоняється на стіл і плаче*).

Служниця (*входить*). Веліли вам вклонитись низько, низько пані.

ЗДВІСА.

ПРИ СВІТЛІ ВАТРИ.

Марія. — — *Поміж*
Давид. — — *Лев*
Галя. — — — *Лілія*
Андрій. — — *Василь*

Ніч. Сад. Будинок. Біля будинку фонтан з басейном. Із розчинених дверей леть ся полоса гарячого світла. Весь сад в морі легкого прозорого місячного срібла. І все навколо ніжно і ажурно.

Галя. Він обіцяв сьогодня бути... Ти рада?

Марія. Рада... Але я і досі не чую в степу його коня.

Галя. Почуєш. Зараз ще так рано. Він може приїхати зовсім пізно.

Марія. Він завжди приїздить в сей час. (*павза*).

Галя. Маріє! Слухай... Я давно хотіла спитати тебе... ти... любиш його? (*павза*)—Він тебе любить? (*павза*). Він знає, що ти любила другого?!

Марія.—

Галя. Чого ж ти мовчиш? Бачиш—яка ти нещира! А я все тобі кажу, до найменших дрібниць! Навіть росказала тобі, про що ми говорили вчора на човні...

Марія. Моя голубко! Славна, дорога, люба! В сім білім убраниї ти справді нагадуєш голубку, або лебідку, що вийшла на берег із озера.

Галля. Я хочу роспустити коси... я росплету їх і роскидаю по плечах. Андрій тоді називає мене русалочкою. Слухай, Marie! Росплети і ти коси! Він ніколи не бачив тебе з роспушеними косами... (павза) Ти не хочеш? Може йому не подобається ся?

Марія. Не знаю.

Галля. Ax! Як би хотілось мені, щоб ти була щаслива! Як би мені хотілось, щоб нарешті ви вже вийшли з зачарованого кола...

Марія. Не знаю...

Галля. Ну, Marie! Я не хочу, щоб ти була такою! Не хочу! Мені нарешті стає душно. Я хочу, щоб сьогодні ми були щасливі. I ти, i я (павза). Слухай! Я хочу росклести сьогодні ватру. Я люблю огонь серед ночі, і він переносить мене в ті далекі часи, коли люди дивились на нього, як на бога. Андрію! Андрію! Кинь свої книжки і виходь сюди! Ніч ясна, як сонце! Ти чуєш...

Голос Андрія. Через пів години. Навіть менше!

Галля. Ні! хвилини! Я не хочу! Я не дам тобі читати. Не дам!

(Віксить на ланок і зникає).

Марія. (Схопила себе за голову, завмерла. Зітхнула. I, здається ся, від зітхання зателестіло листе і переплутались

місячні проміні. Прислухається і чує гомін копит. Розцвітає, очі її запалюють ся і враз—сьози—ридання).

(Галля і Андрій входять).

Галля. Marie! Що з тобою? Що з тобою? Ти плакала?

Андрій. Отак! Ні, вас зовсім не слід кидати одних...

Галля. Годі! Ось роскладемо ватру, посідаємо навколо, і будем росказувати казки. Чудесні казки! До самого ранку! Ex! Жите не повертається ся! I коли воно не дає щастя, то мусимо самі взяти у його.

Андрій. Так, Галю так! Не дас,—так самі візьмемо!

Галля (прислухається). Чуєш! Іде! Іде! Й Богу хтось іде! Хтось підіхав до брами! Се Давид! Ну, а ти... плачеш! Я побіжу зустріну! Ay! Ay! (Галля з Андрієм пішли праворуч на зустріч, Марія—в будинок).

Голоси... А ми вже вас не ждали!

— Я була певна, що ви приїдете...

(Входить Андрій, Галля і Давид).

Давид. А де ж?..

Андрій. Марія в кімнаті... Вона зараз! Вона почуває себе трохи зле сьогодні.

Давид. Що з нею?

Галля. Нічого, нічого! Так... Просто так.

Давид (вглядаеться в обличчя Галі, наче хоче зрозуміти причину).

Галля. Знаєте що?! Знаєте! Ми сьогодні рішили росклести

ватру, сісти навколо і говорити казки. Правда—оригінально!?
Ви нічого не маєте проти?

Давид. Звичайно! Казки нас переносять в той світ, де єсть іменно те, чого нам тут бракує... Казки доповнюють жите.

Галя. Ну, то не гаймось! Берімось за роботу! Збіраймо гілле. На тому кедрі безліч сухих гілок. А ви, Давиде, теж полізете на кедра?

Давид. Мені може пощастити найти і на землі. А де ж Марія?

Галя. Вона сю хвилину прийде.

Андрій (здалека). Та тут цілі гори сухого хмизу!

Галя. Се я знайшла! Се я знайшла! (Побігла до Андрія і зникла).

(На ганок виходить Марія, простягає руки. Давид швидко іде до неї на зустріч, але спиняється і спокійно подає їй руку).

Марія. Чому так пізно?

Давид. Ви сьогодня прекрасні, як ніколи. Вас ще ніхто такою не бачив...

Марія. Покиньте мучить.

Давид. У мене вже немає сил.

Марія (глибоко зітхав і сідає біля фонтану). Давиде! О, як я вас знаю, як вас знаю! Здається, в вашій душі немає ні одного куточка, якого я не бачила, не знала!

Давид. Я я вас не знаю! Зовсім не знаю! Чужа ви мені! Ваш образ мені безмірно рідний, а душа—чужа. Я боюсь її, як... гадюки!..

Марія. Що ви, що ви!.. Гадюки?!

Давид. Як темної ночі. (Доносять ся веселий голос Андрія і срібний сміх Галі). Так,—вона для мене як темна ніч, що заховала усі тайни від моого ока, завісила безодні і скелі. Ідеш і не знаєш—де упадеш, де розібеш свою голову.

Марія. Ні, Давиде, помиляєтесь, помиляєтесь, я з вами щира, як ні з ким.

Давид. Тепер?

Марія. Як ні з ким не була ніколи...

Давид. Як ні з ким! (Схоплює її за руку, довго дивиться на неї) Квітка, що береже на устах своїх отрут...

Марія (чуло). Давиде! Яку?

Давид. Минуле... (Марія тихо скрижує).

Андрій (і Галя виходять з хмизом). Ось і ми! Тепер запалимо огонь.

Галя. І полягаємо навколо! Як цигане!

Давид. Справді! Уявіть, що ми цигане.

Їхали, їхали і нарешеті зустріли ліс. Звечоріло... росп'ягли коней, пустили на траву, а самі лягли біля огнища і замислились... Бог знає над чим. Може над тим, що справді може найкраще отак їздити по землі, очувати під зорями, вставати разом з сонцем. Там десь змагаються, одні падають і ранені сходять кровю, а другі співають гімни перемоги на їх трупах... Нові ідеї, нові думки пянятися їх мізок, обіцяють лаври і кайдани, одного ведуть на бенкет, а другого кидають в прірву, а ми очуємося під зорями і встасмо разом з сонцем... (пауза). Жите як метелик: подув вітер і зламав крила.

Марія. О, так. Подув і зламав крила.

Андрій. А тому треба жити! Любити, захоплюватись.
Правда, Галю?

Галя. Правда, правда!

Андрій. Не треба робити з життя якоєсь інквізиції. Хочеш—візьми, — не хочеш — кинь. Треба жити повно! Треба любити радісно! Правда Галю!? Так — як ми з тобою... а не так як інші... Ех, та хіба вони знають—що таке любов! Любов—келих вина. Налий і пий його! А по їхньому любов якась страшна хорoba, від якої вони ледве ходять, ледве дихають. Вони навіть не знають, що таке любов.

Любов—се бузовий кущ, на якому співає соловей!
Хочете—я роскажу Вам маленьку казочку.

Галя. Ах, як гарно горить! Підкладіть дров!

Андрій. Ви не хотите слухати?!. Ну, то слухайте: Був собі один лицар, молодий, прекрасний. От і настав йому час любити! Але кого? Він хотів найти жону, яка його любила б так-же глибоко і палко, як він хотів любити. От і думає він: зроблю я такий вчинок, що здивує пів світу, і та, яка заквітчає мене лаврами, та і стане моєю дружиною. Він хотів, щоб його любили за славу, за відвагу, за той скарб, що був в його серці... От коли він так сидів засмучений і вигадував, що зробити, прийшла якась дівчина і положила вінок на його голову з простих польових квіток. Вона сказала йому: „Я нічого прекраснішого від твого смутку не бачила. Візьми сей простий дарунок від мене. Інші принесуть тобі троянди—я принесла тобі прості квітки“. Глянув лицар,—божа краса! І згледів він в небесних очах таку глибоку любов, як само небо, але нічого не сказав їй, не подякував навіть. Пішла дівчина

і трави скилиялись від її зітхання. А лицар радіє і думає: Ти полюбила мене за смуток, а як же ти полюбиш мене за славу!?

Галя. А я догадуюсь, що сталося потім... Вона і вдруге прийшла з такими квітами... Так?

Андрій. Ні, вона більше не прийшла до його, і між тисячами, що вітали його лаврами, він її не угледів...

Галя. Чудесна казка! Ти сам вигадав? Скажи!

Андрій. Се однаково...

Галя. Але яка смутна казка!.. Правда, Марія, смутна?

Марія. Смутна.

Давид. Ну, я роскажу вам веселійшу.

Був собі не лицар, а так, досить звичайна людина,—ну, скажемо, поет, художник, або музика. От раз він пішов на баль, сів десь в кутку, як завжди один, самотний... Він сидів і слухав ту музику, що бреніла в його серці. І терпів муки, муки несказаних слів, невтілених образів. І марив... Не сказати про що... Може про те, чого не скажеш ні словами, ні фарбами, ні згуками.

І враз він бачить надзвичайної вроди панночку. Вона оточена цілою юрбою закоханих. До ранку, як тінь, вінходить за нею і нарешті їх очі стрівають ся. І усміхається йому панночка такою усмішкою, за яку можна віддати все! Одно слово: і на тобі душу, і на тобі жите!

Скінчив ся баль, погасли огні і розійшлися дому. А поєт стоять в темній салі і заплющаючи очі від соняшної усмішки. І збудував він в своїй душі із сліз, із пісень палац, і самоцвіти заграли веселкою і відбили тінь її усмішки. І бачить він одно-

го вечора панночку з якимсь паном, і усміхається панночка тією-ж усмішкою своєму знайомому. І в той же мент завалився палац, розсипалися самоцвіти і погасли. Нічого не лишилось... Тільки дух його остав ся на руїнах, щоб вічно плакати над ними...

Галя. Уже—кінець?... І се сумна казка...

Марія. Ні, не кінець! Я докажу. Дозволите... Давиде?...

Галя. Марія докаже! Се цікаво! Марія докаже!

Марія. І угаділа панночка, що її любив той, про кого вона не сміла навіть думати. І зрозуміла панночка, кого вона втратила, і розшукала того майстра, схилила ся перед ним на коліна. І притулила його голову до свого серця. А в її серці бреніли тисячі струн, шуміла буря, плакав вітер, розцвітали квітки... Але встав поет і одійшов з погордою. І скопилась панночка за серце, але не могла його втримати, і стали струни жалібно рватись і... порвались. Захолола кров, застигло серце, мертвою пішла панночка і жила мертвю ціле житє.

Галя. Ну, ну... А поет... Що-ж далі? Що далі?

Давид. Я докажу.

Галя. Як хороше! Казка буде без кінця. Як весело!
Доказуйте!

Давид. Я забув ранійше сказати, що панночку покинув пан і вона стала шукати забуття. І схотіла свої рани загоїти новою любовю, любовю поета.

Все вона віддала минулому. Не лишилось на ниві ні одної квітки; всі зірвала, всі однесла на могилу. І з душою

повною холоду, і з душою повною відчаю вона прийшла до поета, щоб зогріти свою кров і душу. Нічого їй не сказав поет, і вона вернула ся ще більш самотна на труну з своїм минулым. О, то не в її серці рвали ся струни, а в серці поета. І сказав поет: „Між нами стоять високі гори, зелені ліси і не перейти мені через сі гори, і не пройти мені через сі ліси, але кров моого серця скаже, як я тебе люблю“. І ударив він в своє серце і гаряча кров струмнем бризнула із його. І пробив струмень високі гори, і пройшов ліси, і розлив ся рожевою затокою навколо панночки. Почервоніло небо, роспекло ся сонце і не стало затоки. Золотою хмарою полетіла вона над землею, щоб нагадати їй, що єсть любов, що легше умерти, ніж віддати її частку комусь іншому.

Галя. Мені страшно!

Марія. Страшно! Погасла ватра! (*Кричить*). Запаліть ватру! Андрію! Запаліть ватру!

Давид. На вішо? Любов ясна. Любов—як сонце! Вона розцвітає, як вогняна квітка, на темному небі душі і роскидає свої золоті пелюстки в найтемнійші безодні.

Любов ясна, як пісня небесних духів, яка чується тільки раз в житю.

Любов чиста, як вода цього фонтану...

Марія. Запаліть ватру!

Давид. Коли ранена любов задихається в серці, вона розриває його і сходить червоную кровю. Мовчазна живою, мертвою вона говорить сильнійше від грому!

Марія. Запаліть ватру!

(Чуєть ся слабий крик Давида).

(Всі з жахом скотлюють ся. Розгорається ватра. Схилившиесь на басейн, лежить Давид, і в рожевому світлі ватри відбивається ся крівава вода басейну).

ЗДВІСЯ.

ТАНЕЦЬ ЖИТЯ.

Іван
Перему
Василь - Бон
Левіт - Кур
Соня - Тама
Чарльз Бартко

Брати: Перший.
Другий.
Третій.
Четвертий—ідіот.
Сестра. Років 16—17. Надзвичайної вроди.
Батько.

Горбачі.

Кімната в вечірній сутінці. Ліворуч нерухомо, як статуя, сидить четвертий брат. Другий—схвилювано, нервовоходить по кімнаті.

Перший брат. Сядь, заспокой ся. Все буде гаразд.

Другий брат. Заспокой ся!.. Лікар зараз сказав, що через пів години він привітає нас з братом, або сестрою.

Перший брат. Тихше! Батько упав на коліна і молить ся. Я ніколи не бачив його таким страшним і дивним! Його обличчя перекошено жахом, а очі світяться чимсь невимовним. Здається, чорна, як ніч, скорбота злилася з ясною, як сонце, вірою, покинула свої таємні оселі, спинилася в очах і застигла в німім крику, в німім благанні. Здається, сама душа плаче великими слізами, своїми поглядами проїмає небо і в його безмежних просторах шукає Бога... Здається, вона найшла його і говорить без кінця і благає. Так може молитись лише той, хто висить над прірвою. Здається, він

певен, що шоста дитина родить ся не калікою. (Павза). Чуєш, скільки муки в його зітханнях і надлюдського екстазу в мовчанні?! Так може мовчати лише той, хто слухає далекий голос самого Бога.

Другий брат. Я певен, що і шостий брат родить ся калікою. Краще б йому не давати життя.

Перший брат. Не говори сього, мій брате. Нікому не відомо—яка чекає його доля.

Другий брат. Я передбачаю його щастє. Першим пробліском його свідомості буде думка, що він не такий, як люде. Перша його радість буде отруєна смутком, віра—відчаєм, а гідність глумом, або співчуттєм до каліки. Перше слово, яке він почує і зрозуміє—буде „нешасний“. О, хіба ти забув і забудеш коли небудь, скільки ми знушення і глуму зазнали в „золотім дитинстві“! Як боляче вони вражали наші душі. Ми боялись вийти на вулицю, ховались на подвір'ю по кутках і крізь щилини дивились на дитячі забавки... (Павза). У наших душах родились прокльони раніше, ніж родяться вони у других.

Перший брат. На що ти се говориш, коли він молить ся? Він може чути нашу розмову.

Другий брат. На що він дав йому житте?

Перший брат. Мовчи.—Він дасть відповідь не нам, а Богови.

Другий брат. О, ми занадто будемо добрими, коли самі у його не спитаємо... (Павза).

Я боявся за сю ніч. У брата була така лютість в очах, що мене трусило, як в лихоманці. Мені здавалось, що він збожеволіє від неї. Найлютіший звір ніколи не бував таким лютим. Він нічого не міг говорити і тільки дивився кудись вперед себе, і здавалось—перед його поглядом падали мури, провалювались гори, зникали обрії і давали йому дорогу... І тільки тоді, коли заплакала скрипка, я зітхнув вільніше, наче з моого горба скотились тисячі скель. Батько притулився до кутка і слухав звуки. А коли вони стихли, і рука брата безсило упала на бік, батько стис зуби, підбіг і припав устами до неї. Він зрозумів і прийняв прокльони свого сина. І мені так стало обох їх шкода, що хотілось одним рухом убити їх і заспокоїти на віки.

Перший брат. Опамятайся, брате, і не говори такого страшного. (Заглядає в кімнату). Батька немає. Він пішов в старий дім. Велика таємниця життя відбувається в ньому. (Чуєть ся на хвилину і потім стихають жасучі звуки скрипки).

Другий брат. Чуєш, як розривається його душа!.. Та, яку він любив мовчки і здалеку чотири роки, відповіла йому, що не може бути його жінкою. Се сказала вона на концерті після тріумфу. Він порвав струни і вийшов на естраду блідий, як смерть. Він більше не міг грati, а коли сотні голосів заревли як звірі, він переміг себе і заграв на двох струнах так, як ще ніколи не грав доти. Крізь мертвутишу я дивився на його, і в той час, здавалось, у його не було горба. З того часу він не спить і ходить, як божевільний... (Павза). Краще було б йому не родитись.

Перший брат. Коли я гляну на матір і углежу в її

небесних очах стільки розуму, смутку і глибокої, непереможної віри в життє, мені так легко і радісно стає на душі. І в той мент я може хотів би, щоб наш маленький брат родився на світ калікою.

Другий брат. Я розумію тебе. Коли б він родив ся здоровим, се зробило б його самотним серед нас. Ми може б його зненавиділи, як голодні ситого.

Перший брат. О, ні мій брате! Він страждав би менше нас і в своїм стражданнї він ніколи так високо не зміг би піднести ся. Ти памятаєш останню книжку нашого батька?! Ти памятаєш його слова: „Стражданнє—се стежка, яка веде на високі гори раювання. Тільки той, хто страждав, пізнав світ і поділив тугу його Творця. Тільки той був щасливий, чиє щастє згоріло в стражданнї“. Так говорить наш батько.

Другий брат. І для того він погасив світ сонця в наших очах і наповнив наші душі пітьмою роспачу. Хіба він спітав мене, чого я хочу! О, коли б спітав, я сказав би йому! „Жити я хочу! Радости, боротьби, любови, взаємності, роботи! Я хочу цвісти, як цвіте усе весною, любити, як любити все в природї і розлучитись з нею і з житєм, як з молодаю, як з келихом допитого вина! Я хочу земних радощів і не вимагаю ніяких нагород після життя“. Ось моя фільософія і кожний має право мати свою. Батько не поцікавився нею.

Перший брат. О брате мій; хіба зрівняєть ся краса радости з красою страждання?.. Краса дня—з таємною красою ночі?! (Павза). Терпіннє—ось вища фільософія, мій брате.

Другий брат. Може він не терпить?.. (показує на того брата, що сидить, як статуя).

(Входить Сестра в яснім убраниї, з гілками росквітлого бузу в руках, висипає їх на стіл, підходить до четвертого брата, обнімає його однією рукою за голову і дає йому червону троянду).

Сестра. В саду я була... Сиділа і дивилась, як засипає житя під широкими, тихими крилами вечора. Мені здавалось, що я чую згуки, які снять ся деревам і квіткам, і бачу їх сни. Мені здавалось, що їм снить ся жагучий, жагучий вітер і ціле море сонця. Я певна, що ві сні дерева і квітки не страждають. Я сиділа і прислухалась дотиші і дала їй волю ввійти в мою душу. А коли все заснуло і потонуло в глибоких снах, я підійшла до квіток і зірвала їх... Я зірвала їх, коли вони спали. Мені здавалось, що я зробила для їх щось велике, таке ж велике,—як життя: вони умерли, не знаючи, що умирають. Вони не встигли про се подумати.

Перший брат. Ти говориш щось страшне. Я так люблю жите, що хотів би прожити його до останньої хвилини. Кажуть, що в останню хвилину все жите переживається у друге. Найдорожчі образи, що давно зникли навіть з твоєї памяти, Бог зна відкіль, приносять ся до твого ліжка, щоб оточити його, щоб глянути на тебе в останнє і попрощати ся на віки. І стільки сліз і краси в сїй трагедї, що немає сил не пережити її...

Другий брат. Трагедія—усе життє.

Сестра. Не говори так. На віщо душу розриваєш?

Жите таке коротке. Жите таке коротке!.. Я не хочу, щоб ви були сьогодні, як завжди, засмучені. Я хочу, щоб ви були сьогодні радісні. Через де-кілька хвилин збільшить ся наша родина. Народить ся на світ душа, щоб перейти його довгий шлях і допомогти в дорозі другим душам. Я щаслива, що буду завтра на руках тримати маленьку, безпорадну істоту, яка все чує, все бачить і, мов зачарована, нічого не розуміє. Я вже написала для неї веселий, веселий „таночок“ і грала сьогодні братови. Він порадив його переробити для двох скрипок. Він теж буде зо мною разом грати маленькій крихотці. Я певна, її оченята засміють ся, і буде їй весело. (Павза). Я не розумію вашого смутку. Може, що стало ся недобре?

Перший брат. Ні, все гаразд наша сестро. Все гаразд: небо милосердне.

Сестра. Сьогодні нам треба бути веселими. Сьогодні стане нас більше. Я піду, дізнаюсь і прибіжу, щоб сповістити вас. (Пішла).

Перший брат. О, сестро!..

Другий брат. Навіть небо не змогло одняти у неї вроди і залишило, щоб поглибшати її смуток.

Перший брат. Смуток!?

Другий брат. А ти певен, що вона радіє своїй вроді і жде молодого „прекрасного лицаря“ з далекого краю. Ти певен, вона не прокляла своєї вроди в перший мент, коли запримітила її!?

Перший брат. Сестра... не вміє проклинати.

Другий брат. Вона проклинає мовчки. (Павза). Пригадую: колись вона сиділа і шила біля вікна. І хто тільки проходив мимо, вертав ся назад і дивився, вражений красою, і не міг одірвати очей від неї, доти, доки вона не вставала і не показувала свого горба... І коли б ти бачив ту огидливість, з якою одвертались від неї і швидко проходили далі, ти вибіг би з хати, щоб їх подушити!..

Перший брат. Вона не помітила?!

Другий брат. Помітила... Вона кожного разу помічала і усміхалася тихо і лагідно, як усміхається той, кому буває ніяково за другого.

Перший брат. Я був певен, що вона могла тільки усміхатись.

Другий брат. Я теж певен, що її душа в той час розривалася на шматки від люті і прокльонів. (Павза).

Вона як мрія, вона як сірена, на-пів людина, на-пів гідка потвора, яка може викликати лише чуття гидоти. В ній наче втілилось само життя, прекрасне і гідке, ніжне, як колискова пісня матері, страшне, як злочинство, огидливе, як страховище.

Перший брат. Хто може знати—на віщо вона прийшла в жите і що вона принесла для його.

Другий брат. Що вона принесло для неї.

Перший брат. Скарби свої вона положило її глибоко в душу і сковало від наших очей.

Другий брат. Коли-б могла, вона-б вирвала їх і кинула йому з прокляттєм!..

Третій брат (*входить*). Я лежав на канапі, і до мене долітали ваші слова. Досить! Більше не говоріть: можна голову розбити об стіну... Зараз прийде сюди наш батько; я не хочу, щоб він бачив нас такими і звязував наш смуток з тим, хто сьогодні вперше вгледів сей світ.

Перший брат. О, Бога ради, заховайте ваш смуток і не вразіть ним старого батька. Ви не уявляєте—як йому тяжко буде бачити нас сьогодні такими. Від роспuki він обірве своє сиве волосе.

Другий брат. Я зціплю зуби і буду сміятись.

Перший брат (*до другого*). Я благаю тебе, мій брате,—будь мудрий, будь спокійний, як в тихім сні.

Третій брат (*до другого*). Ти так колись умів воло-діти собою.

Другий брат. Як і ти... (*Павза*).

Третій брат. Досить! Келихи повні через край, а в серцях у всіх у нас туги ще ціле море. Нікуди літи! (*з пафосом*). Сьогодні однією калікою збільшить ся на світі. Збільшить ся на землі одним нещасним. Вина! вина я хочу!

Перший брат. Вина?

Другий брат. Ви-на...?

(*Іде в свою кімнату і вертається з вином*).

Се вино двадцять років чекало моого весілля... Але й сьогодні воно буде не зайве! Давайте справимо наше свято! Таке свято, щоб само небо заколихалось над нами! Давайте вискалим свої зуби і плюнемо непереможним сміхом в саме жите! Вина! Ми ніколи не пили,—сьогодні пімо, пімо за наше... щастє! Кожний має право випити хоча єдиний раз за себе! О, хіба на наших спинах не лежить більше ваги, ніж на других? І чи ми не несемо її не менш гідно, як інші. (*Виймає бокали і наливає вином*) Давайте зустрінемо батька весело і без журно! Щоб не розірвалось його серце, а сама радість засміялась в його очах! О, хіба ми не дужі, і чи батько не має права пишати ся нами!?

Другий брат. Правда! Випімо за силу нашу, ха-ха-ха—за міць непереможну!! (*Третій і другий брати беруть келихи*).

Другий брат (*до першого*). Пий брате! Смуток і радість пополам!

Третій брат. До дна!

Другий брат. До дна! (*Всі щокають ся і п'ють*).

Сестра (*входить*). Вітаю вас з братом!!

Другий брат. Здоровий? каліка?

Сестра. Каліка...

(*Павза*).

Сестра. Та у вас бенкет? Справжній бенкет! Зараз ввійде сюди батько, — о як він зрадіє, коли углядить нас веселими!

Третій брат. Випімо сестро!

Сестра. З охотою, з охотою...

Третій брат. Випімо за горбача, за брата! Він не покинув нас, він прийшов поділити наше горе! За його! До останньої краплини за його. (*Всі п'ють*).

Сестра. Яке міцне вино.

Другий брат. Воно, сестро, нас не міцнійш!

Третій брат. Тепер я піднімаю келих за сестру! За нашу прекрасну сестру! В очах її небо, в очах її сонце і квітки! А скільки примиря в її очах!.. примиря!.. За сестру! за тебе, сестро! (*П'ють*).

Сестра. Я пю за жите! За його радощі і муки! За вічно нову його казку! Я пю за людину, що вічно блукає в її зачарованих лісах. Зрікається відпочинку, щоб ступити крок вперед і упасти на віки. А лісам, а казці і кінця-краю немає... За жите! за людину. (*П'ють*).

Другий брат. Мое слово! Я теж пю за жите!

Перший брат. Як хорошо! ти теж п'єш за жите?

Другий брат. Так, я пю за нього (*павза*).

Що єсть жите? Карнавал! Найбільший успіх мають на ньому блазні! Що єсть жите?—агонія! Тут блазні були-б потрібні, але їх власні вуха ховають крівляння, а жарти їх гинуть в хрипінні! (*павза*). Я пю за Хама! Великого, вічного, дужого! Він найсильніший!—Хто зрозумів жите і стис його в своїх руках? Він, ситий, глухий і жорстокий!

Він найкраще зрозумів, що душа прикута до тіла, що крила полетять, коли дозволить тіло. Невеликі крила у Хама, але вони не зрадять йому, не впаде він і не розіб'ється. (*Павза*). Коли думки спалять наш мозок, і муки розірвуть серце, і ми, каліки, дотліватимем в могилі, Хам останеться на землі і, здоровий, продовжить жите! І знову в його дітях загоряться думки і запалять мозок. І знову забуться серця в муках і агонії. За *Xamal* (*Пе*).

Перший брат. (*До другого*). Ти п'яний, брате! *Xa-xa-xa!* Хами умірають: колись вони, як дракони, житимуть лише в казці.

Другий брат. Аби жило двоє—один буде Хамом. (*Наливає вина і підносить четвертому братові*). Се—вино! Коли все випито, люде п'ють вино!

Перший брат. (*Одхиляє руку брата з чаркою*). Годі! Музики! я хочу музики! Грай брате!

Третій брат. Струни порвались...

Другий брат. (*До першого*). Я казав, що страждання кінчаються, і там, де кінчаються страждання, починаються прокльони.

Перший брат. Музики! я хочу музики! Грай ти, сестро. Заграй свій „таночок“. Я щасливий, щасливий... до краю..

Сестра. Ти хочеш? я заграю! Я буду грати. Я хочу, щоб усім було весело. Я заграю вам свій „таночок“.

Перший брат. Грай, сестро! ми будем танцювати. Ми ніколи не тацювали. Нам сьогодні весело. О, хіба нам не весело! Нам страшенно весело!

Другий брат. Ха-ха-ха! Страшенно!

(Сестра виймає із футляріа скрипку і налагожує її).

Третій брат. Зараз прийде батько. Треба зустріти його радісно!

Другий брат. Музикою!.. Ха-ха-ха! Музикою!

(Сестра починає грати простий, наївний танець. Брати злегка в такт пританцюють, захоплюють ся, беруть ся за руки і починають танцювати.—Той брат, що весь час сидів, як статуя, встає, дико рягочеть ся, ласкає в долоні і починає плигати. Входить батько, з жахом в очах спиняється на порозі і падає).

	Стор.
Злотна нитка	3
Тихого вечора	13
Осінь	27
По дорозі в Казку	39 ✓
На свій шлях	79
При свіtlі ватри	91
Танець житя	101

З А В І С А.

ДОЗВОЛЕНІ ДО ВИСТАВИ:

„ТАНЕЦЬ ЖИТЯ“—
від 24 іюня 1913 р. за № 8667.

„ОСІНЬ“—
від 28 февр. 1813 р. за № 3492.

„ПРИ СВІТЛІ ВАТРИ“—
від 12 ноября 1913 р. за № 17196.

„НА СВІЙ ШЛЯХ“—
від 12 ноября 1913 р. за № 17197.

„ТИХОГО ВЕЧОРА“—
від 2 янв. 1914 р. за № 991.

